

Bronnenboek Vrijheidsroute Gorssel Wandeling

Samenstelling Dick van Welzen. Versie 24 februari 2025.

No.	OBJECT	p.
1.	Start: Het geallieerd bombardement op Gorssel op zondag 18 maart 1945	3
2.	Gemeentehuis Gorssel: administratief verzet	8
3.	De bevrijding van Gorssel	12
4.	Operation Canonshot	23
5.	Gedenksteen Joppelaan	34
6.	Verrader Johnny de Droog doodgeschoten	38
7.	De bevrijding van Joppe	46
8.	V1-lanceerbaan	50
	De overval op boerderij Het Zonnenberg van de familie Slagman	55
9.	De Zessprong, de kroniek van Frits Gies	62
10.	Huize Woudrust, de jacht op Paul de Groot	68
	evt. direct terug naar het centrum van Gorssel	
11.	Helly Oestreicher veilig ondergedoken	71
12.	Huize Quatre Bras, Meijer Schwencke	77
13.	Kerkhof Gorssel	81
	Terug naar het centrum van Gorssel	

Routekaart voor de wandeling; januari 2025

1. Het geallieerd bombardement op Gorssel op zondag 18 maart 1945

Op 18 maart 1945 bombardeerden Britse Typhoon jachtvliegtuigen de Duitse hoofdkwartieren in Gorssel, waaronder de villa's Ravensweerd en Boschterhoek. Deze waren o.m. doelwit vanwege hun strategische betekenis tijdens de Slag om het Twentekanaal. Villa Ravensweerd, dat vermeend werd aangezien voor het mogelijke hoofdkwartier van generaal Blaskowitz, opperbevelhebber van het Duitse leger in Nederland, raakte zwaar beschadigd. De Boschterhoek brandde na een voltreffer af, waarbij vijf Duitse militairen omkwamen. De aldaar werkzame generaal Schilffart was niet aanwezig. En na het bombardement verliet generaal Blaskowitz Gorssel, beschuldigde het dorp van collaboratie en gaf de opdracht om te vertrekken. Het bombardement verwoestte in het centrum ook andere gebouwen, zoals de kerk, de pastorie en zeven huizen, en resulteerde in zeven doden en twintig gewonden onder de Gorsselnaren. De kerktoren, een rijksmonument, werd getroffen omdat geallieerden wisten dat hij als uitkijkpost werd gebruikt, die hun geplande overtocht over de IJssel zou kunnen belemmeren. Na de oorlog werd de kerk compleet hersteld, waarbij een symbolisch beeld van de bevrijding op de kerkdeur is gebeeldhouwd.

De kerk en toren dateren uit 1498. Alleen de toren bleef in de afgelopen ruim vijf eeuwen op dezelfde plaats staan. De toren, evenals het orgel een rijksmonument, is het oudste authentieke bouwwerk in Gorssel. Hij diende tevens als uitkijkpunt en plaats van waar militaire berichten werden overgeseind. De klok werd in de oorlog uit de toren geroofd maar teruggevonden. De toren was doelwit bij het geallieerde bombardement op 18 maart 1945. Het 1e Canadese leger had de opdracht om via Emmerich en de Achterhoek het noorden van Nederland te bevrijden. De geallieerden vermoedden in de toren een Duitse uitkijkpost die bedreigend zou werken bij de geplande oversteek over de IJssel. Ook wisten zij, via de verzetsgroep Albrecht, dat de Duitse zenderantenne op de toren verbonden was met een radiowagen aan de voet. De toren en kerk werden zwaar getroffen door het bombardement.

(Bron foto1: 146 Wing Air Headquarters, Wing Diary, 18-03-1945, TNA, AIR 37 - Air Ministry: Allied Expeditionary Air Force, later Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (Air), and 2nd Tactical Air Force: Registered Files and Reports, inv. nr. 995.)

Bij het bombardement werden behalve de kerk ook andere gebouwen getroffen, onder meer de pastorie, de De Vullerschool en de onderwijzerswoning, de manege en villa Krakestein, beide gelegen aan de Veldhofstraat. Zeven huizen zijn vernietigd, w.o. de naast de kerk gelegen huizen van de melkboer Jansen en schoenmaker Smit, 28 huizen raakten onbewoonbaar en 300 huizen hadden glas- en dakschade. Op diverse plaatsen bleven 13 blindgangers achter. Zeven Gorsselnaren verloren het leven en ongeveer 20 raakten gewond. Van de vijf omgekomen Duitse militairen waren er een aantal waarschijnlijk betrokken bij de verbindingdienst in en rond de kerk.

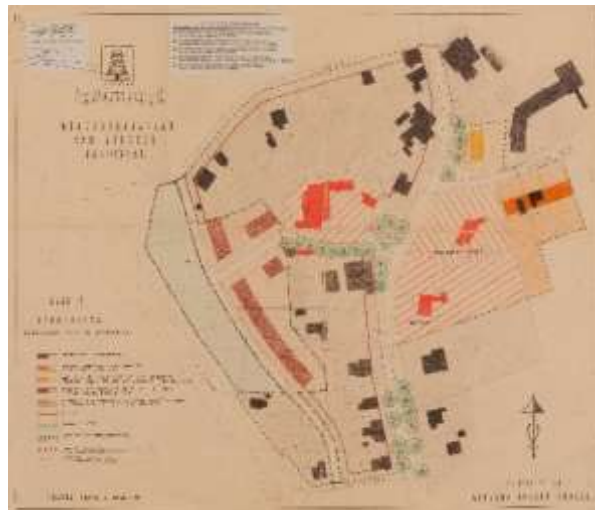

De pastorie werd verwoest, ondanks dat een rood kruis het een lazarret moest doen lijken. De bewoners, opgesloten geraakt in de kelder, konden worden gered. Deze foto toont niet de verwoesting, maar de complete afbraak daarna.

Dominee Schakel, de bewoner van de pastorie, vond met zijn gezin tijdelijk onderdak op boerderij Boschloo waar men tot de bevrijding bleef wonen. De kerkdiensten werden gehouden op de deel van de boerderij.

Foto Dick van Welzen

Het wederopbouwplan uit 1948

Bij het naoorlogse herstel van de kerkdeuren werden in 1946, naar een ontwerp van architect Van Nieukerken, zowel de bezetting als de bevrijding uitgebeeld.

Van onder naar boven wordt de opmars van de Duitsers voorgesteld door duivelse figuurtjes, voorzien van helm en laarzen. De bevrijdingsdatum wordt aangegeven met 10 april 1945. Vrouwe Justitia, voorzien van weegschaal en V-teken, beeldt de gerechtigheid uit. Het geheel wordt bekroond met de tekst 'SOLI DEO GLORIA' ('God alleen de eer').

(Bron: Gorssels Goed)

Een ander belangrijk doelwit van het bombardement was de villa Boschterhoek.

Hier was het (hoofd?)kwartier van het Generalkommando IV Flakkorps, onderdeel van Legergroep H dat onder commando van generaal Schilffahrt stond.

Een bijkomend doelwit was de daarnaast gelegen villa Ravensweerd, dat werd aangezien voor het mogelijke hoofdkwartier van generaal Blaskowitz, opperbevelhebber van het Duitse leger in Nederland.

36 Britse Typhoon jachtvliegtuigen van 123, 340 en 146 Wing voerden die dag met 72 raketten, brandbommen, 52 brisantgranaten en boordwapens aanvallen in Gorssel, en verder ook op diverse Duitse hoofdkwartieren in de regio Deventer-Zutphen.

De Boschterhoek brandde na een voltreffer af en vijf militairen van de Generale Staf vonden de dood. Schilffahrt was niet aanwezig en ook Blaskowitz ontsprong de dans.

De volgende dag gaf hij de opdracht te vertrekken omdat volgens hem "geheel Gorssel" een verradersnest was. De Ravensweerd raakte zwaar beschadigd.

Blaskowitz overleefde, naar overlevering, in Villa het Hoge Zand, een van de villa's op de grens van Warnsveld en Vorden, waar het hoofdkwartier gevestigd was en die veelal op die zondag door 42 RAF-Typhoons 123 Wing vernietigd werden.

Villa Ravensweerd

Beschadigd

(Bronnen: o.a. Gorssel van agrarische gemeenschap tot forensendorp, 2018, p. 259-261 en H. Timmerman, Het bombardement op Gorssel, 18 maart 1945, In: Ons Markenboek, mei 2011, p. 18-30)

Generaal Johannes Blaskowitz

Ondertekening van de capitulatie

Na de verovering van West-Europa kreeg Blaskowitz in Frankrijk het bevel over het bezettingsleger. Dat streed toen vooral tegen het Franse verzet.

Het lukte hem niet om met zijn Legergroep G een eventuele geallieerde landing in Zuid-Frankrijk af te wenden. Na de invasie op 6 juni 1944 werd hem bevolen een tegenoffensief zoals dat in de Ardennen te realiseren, waarin hij faalde.

Daarna kreeg Blaskowitz van Hitler het bevel over 'Festung Holland'.

Bijvoorbeeld werkte hij wel mee aan de onderhandelingen met de geallieerden over de voedseldroppingen, 'Operatie Manna', in het hongerende, nog niet bevrijde deel van Nederland.

Op 5 mei 1945 tekende hij de capitulatie, ten overstaan van de Canadese generaal Foulkes in het Wageningse Hotel De Wereld.

Na de oorlog werd Blaskowitz aangeklaagd als oorlogsmisdadiger.

Op 5 februari 1948 pleegde hij zelfmoord door in de gevangenis van Neurenberg van een galerij te springen.

Uit het dagboek van dhr. Van 't Hoff

Mr. B. van 't Hoff was tijdens de oorlogsjaren gemeentearchivaris van Deventer waar hij ook woonde. Zijn moeder, die hij veel bezocht, woonde in Joppe.

Uit zijn dagboek overgenomen:

"18/3 (...) Ik ga ca. 2.30 per fiets naar Joppe. Op de terugweg omstreeks 6 uur zijnde bij de molen in Epse op het open stuk tusschen Buitenkamp en Pessink zie ik vliegtuigen niet ver afduiken. Er worden bommen gegooid en er wordt gemitrailleerd, zoodat ik me maar op de grond laat vallen en vervolgens een winkeltje (drogisterij) in vlucht, waar ik gastvrij in de kelder wordt ontvangen. Buitengekomen zien wij rookwolken in de richting Ravensweerd en dorp Gorsel. (...) Ik berg mij in "Deckungsloch" aan kant van de weg. Het duurt nu langer dan eerst. Na afloop zie ik huis bij Ravensweerd in brand staan (...)

Op deze dag is veel in de omgeving gebeurd.

In Gorsel werden vernietigd N.H. pastorie, school en nog een huis in het dorp, bij de Ravensweerd villa (met rieten dak) van Meelis. Ravensweerd had ook 4 voltreffers gehad en is na eenige dagen omgehaald.

(In een brief 18/3 schrijft hij:) (...) kerk (in Gorsel) erg beschadigd (er was een D. zendinstallatie in de kerk), Krakestein (waar vroeger Hr. Mazel woonde, die in Sept. j.l. als gijzelaar werd terechtgesteld) vernield en nog meer schade eromheen. (...) Woensdag 21/3 werd op dezelfde wijze in Epse gebombardeerd. Hassink volkomen vernield, school in Epse zwaar beschadigd, veel bommen rondom Buitenkamp en nog enige villas verwoest.

Op 4 April schrijft hij: De geallieerden zijn sinds eenige dagen zeer dichtbij. (...)

In de nacht v. Maandag op Dinsdag is Zutphen door artillerie beschoten. Er kwamen ook in Gorsel enige granaten terecht. Voor zover ik hoorde weinig schade en slachtoffers.

(Uit een andere brief d.d. 14 Mei:) Eerst waren er twee bruggehoofden over het Twente Rijnkanaal, één bij Almen, zodat de Canadezen toen in Harfsen kwamen en Vrijdag 6 April ook Gorsel en zelfs Epse bevrijd werden."

(Bron: W.R. Muller, 'Oorlogsherinneringen, In: Ons Markenboek, No. 2, april 1985, p. 3-9)

2. Gemeentehuis Gorssel: administratief verzet

Het verzet in de gemeente Gorssel tijdens de oorlog was opmerkelijk en dapper, zeker wat betreft administratief verzet. Sabotage van de arbeidsinzet, het tegenwerken van de Duitse vestingwerkzaamheden (Organisation Todt) en het helpen van onderduikers waren belangrijke acties. Ambtenaren weigerden bijvoorbeeld te werken voor de vijand, zoals de medewerkers van de arbeidsbeurs en distributiediensten die saboteerden door geen lijsten van tewerkgestelde Gorsselse burgers door te geven. Ze hielpen ook onderduikers met valse persoonsbewijzen en distributiebonnen voor bv. voedsel. Ook administratief verzet bleek steeds meer een 'kwestie van leven of dood'. Administratieve sabotage werd verder versterkt door circulaire's die landelijk en vermetel valse instructies gaven om de Duitse controle te ondermijnen. De grootste actie vond plaats op 20 september 1944 toen het gemeentebestuur met het bevolkingsregister onderdook om de Duitse plannen tegen te werken. Deze acties, vaak met grote risico's, speelden een cruciale rol in het verzet tegen de bezetting.

Het in de oorlogsjaren geboden verzet tegen de bezetting van Nederland heeft in de gemeente Gorssel een onevenredig groot aandeel gekregen, zeker wat het zogeheten "administratief verzet" betreft. Belangrijk en zeker ook effectief waren de sabotagewerkzaamheden der gewapende knokploegen, die dan ook de nodige slachtoffers hebben opgeëist, maar het meest indrukwekkend is toch wel geweest de sabotage van de arbeidsinzet (het wegvoeren van mannen naar Duitsland), de tegenwerking van het inzetten van burgers bij het graven van vestingwerken in Organisation Todt-verband en bij hulp van degenen die zich aan de greep der Duitsers hadden onttrokken (de joden, de onderduikers voor de "Arbeitseinsatz", de Arbeidsdienst ("Koenraad"), de studenten die geen loyaliteitsverklaring tekenden) en het verhinderen van roverijen door de Duitsers, van fietsen bijvoorbeeld. Alleen met dit alles zouden boeken vol te schrijven zijn.

En het centrum van dit krachtige verzet lag vooral op het gemeentehuis, dus juist waar de moffen en hun handlangers de meeste medewerking eisten: secretariëpersoneel, distributiemedewerkers, politie. (...)

Enkele sprekende voorbeelden. Op 10 mei 1940 was op het gemeentehuis de ambtenaar van sociale zaken, die tevens agent arbeidsbemiddeling was, meteen op zijn hoede. Weinig konden ze toen op het gemeentehuis nog vermoeden hoe bittere ernst het zou worden om hun afweerhouding gestalte te geven. De man van sociale zaken kocht gauw 10 sigaren om "in de oorlog mee vooruit te kunnen". Reeds in juni 1940 vroeg de arbeidsbeurs in Deventer om een opgave van allen die sociale zorg genoten en van hen die in de werkverruiming geplaatst waren. Dit ging onder het mom: "heropbouw der noodgebieden". Uit Gorssel géén lijst. In juli kwam de order: werkverschaffing stopzetten. Uit Gorssel werd naar Deventer geantwoord: "U hebt het recht niet, zich in gemeentelijke aangelegenheden te mengen". Antwoord: "Sabotage! U wordt daarvoor vervolgd".

De tewerkgestelden zijn toen ingelicht: Als u wilt mag u naar Duitsland, maar men kan u niet verplichten; ga niet.

Er waren 50 tewerkgestelden, van wie er 30 naar Deventer zijn geweest, samen met de Gorsselse bemiddelaar; van slechts 3 was het hem onmogelijk ze aan inzet in Duitsland te onttrekken; ze waren door de omstandigheden er wel toe gedwongen. Van wie niet gingen zijn toen zoveel mogelijk gemeentewerklieden gemaakt, die op allerlei manieren productief gehouden werden. Dit alles was het begin van een reeks daden ter aanmoediging van het zich onttrekken, zo nodig onderduiken. Meestal wás het nodig. De eerste onderduikers waren metaalbewerkers. Uit Gorssel Eppie Veldink en Dirk v.d. Berg; ze hielden zich meestal in de bossen van 't Joppe op. En van elders stroomden ze bij honderden toe. "In Harfsen zaten ze bijna huis aan huis" zei Bertus Wichers, ook een gemeenteambtenaar. Ze waren welkom en de gastadressen werden geholpen.

Niet werken voor de vijand? Dan geen distributiebonnen!, zeiden de Duitse machthebbers. Maar dan hadden ze buiten burgemeester, secretaris en secretariëpersoneel gerekend. De distributiedienst wist ervoor te zorgen dat ze niet vergeten werden. In samenwerking met de organisatie voor hulp aan onderduikers werd gezorgd voor "valse" persoonsbewijzen die echt waren, voor distributiebescheiden en zelfs voor "Ausweise" en allerlei verklaringen die je moest hebben om ondanks je verzet in leven te blijven. Zo beheerde Henk Jansen een illegaal "plaatselijk distributiekantoor" dat per periode 300 tot 350 kaarten afgaf voor onderduikers. Na september 1944, toen de "noodkaartentijd" aangebroken was, liep dit wel op tot 800, spoorwegmannen inbegrepen. Er gingen ook elke maand 50 kaarten naar Brummen.

Een mooi voorbeeld van administratieve sabotage was het volgende.

De ambtenaren J.D. Veltkamp en H.J. Jansen stelden, een circulaire op, zogenaamd uitgaande van het Centraal Distributiekantoor, waarin aan alle gemeenten in Nederland opdracht werd verstrekt "ter voorkoming van fraude" de controlezegeltjes voor persoonsbewijzen te vernietigen in het bijzijn van getuigen en onder opstelling van een proces-verbaal. Voor het drukken van die circulaire met dezelfde letter, kop, handtekening, papier, als de echte soortgelijke circulaire, zorgde de heer J. Somer, drukker in Brummen. Later is hij gefusilleerd. De dag nadat Jansen de circulaire had verzonden, kregen alle gemeenten een telegram: circulaire vals! Maar op meerdere plaatsen was het "onheil" al geschied. Voor de NSB-burgemeester van Steenderen kwam het telegram ook te laat: hij had de zegeltjes al netjes laten verbranden.

Omstreeks 19 januari 1943 had Jansen reeds het initiatief genomen voor een andere valse circulaire: van het Rijksarbeidsbureau Apeldoorn, waarin opdrachten werden gegeven die ten doel hadden de arbeidsinzet te saboteren. Ook deze werd aan 1200 gemeenten verzonden in dienstenveloppen. Ook op 15 januari 1944 zond men een circulaire van de "Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters," naar de gemeenten. Hierin stond dat de werkzaamheden met betrekking tot de afgifte van de TD (Tweede Distributiestamkaart), bedoeld om de onderduikers er uit te ziften, pas een half jaar later klaar hoefden te zijn. De grootste klapper van het administratief verzet viel op 20 september 1944, toen burgemeester Thate, secretaris Molenaar, de ambtenaren Veldkamp, Tinholt en Jansen en de politiechef Mekers met het hele bevolkingsregister onderdoken om het graven voor de OT tegen te werken.

Ook het administratief verzet werd toen wel helemaal een kwestie van leven of dood. Meer dan ooit is toen openbaar geworden hoe afhankelijk de vijand was van de collaboratie door ambtenaren en hoezeer hij zich heeft vergist.

Op de foto v.l.n.r. zittend: Mevr. Van 't Hul, Baron van Heemstra, K. de Mik, Nouts en G. Smit. Staande: P. IJzerman, H.J. Jansen, J. Bos, G. Loman en B. Knol.

Het schrijven van de eerste distributiekaarten. Er was niets op de bon maar de voorbereidingen werden getroffen. Met de leiding werd belast H.J. Jansen.

Het tekenen der kaarten geschiedde door F. Baron van Heemstra en genoemde Jansen.

3. De bevrijding van Gorssel

In de eerste week van april 1945 werd Gorssel plotseling het strijdtoneel gericht op de bevrijding. De Duitsers hadden zich voorbereid op een aanval vanuit het westen, maar de Canadezen vielen onverwacht vanuit het zuidoosten aan, waardoor de frontlinie zich naar Gorssel verplaatste. De Spitholterbrug in Almen bleek niet opgeblazen, wat de geallieerden ten goede kwam. Er werd een brug over het Twentekanaal geslagen. Op 6 april verschenen er tanks en Bren Carriers in het Gorssel. Burgemeester Thate hield op de trap van het gemeentehuis een toespraak, er kwamen bevrijdingsbogen en Kunstmin bracht een serenade. De spontane viering met muziek en dansen in de tent voor De Roskam kon pas een week later groot worden overgedaan. Want onderwijl maakte het Canadese leger zich gereed voor de aanval op de westkant van de IJssel en vestigde alvast een noodhospitaal in Den Oldenhof. De chaos die op de bevrijding volgde, was groot: de NSB-burgemeester verdween, de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) toonden zich slecht georganiseerd, Er moesten telefoons hersteld en onderduikers geholpen. Het gemeentebestuur werd geconfronteerd met de uitdaging van wederopbouw en herstel van infrastructuur.

‘Heel vaak blijkt dat we meer dan vijftig jaar na de bevrijding pas beseffen, welke chaos er ontstond toen de oorlog door onze gemeente trok in die eerste week van april 1945. De grote aanval op het westen van ons land was in beweging gekomen, maar niet vanuit het westen, maar vanuit het zuidoosten. Zelfs voor de Duitsers werd dit een verrassing, want het gehele najaar 1944 en voorjaar 1945 was de Organisation Todt bezig geweest verdedigingswerken aan te leggen aan de oostkant van de IJssel. Toen de grote aanval begon, was dit alles niet alleen voor niets geweest, maar het werkte ten dele ten gunste van het geallieerde leger. Men had op 1 april 1945 de Canadezen niet voor de Berkel verwacht, maar zij stonden er plotseling wel! De Duitsers hadden niet de tijd gehad de Spitholterbrug in de lucht te laten vliegen. Vanaf dat moment lag de frontlinie in de gemeente Gorssel en dat bleef zo tot aan de dag dat de grote aanval over de IJssel begon op 11 april 1945.’

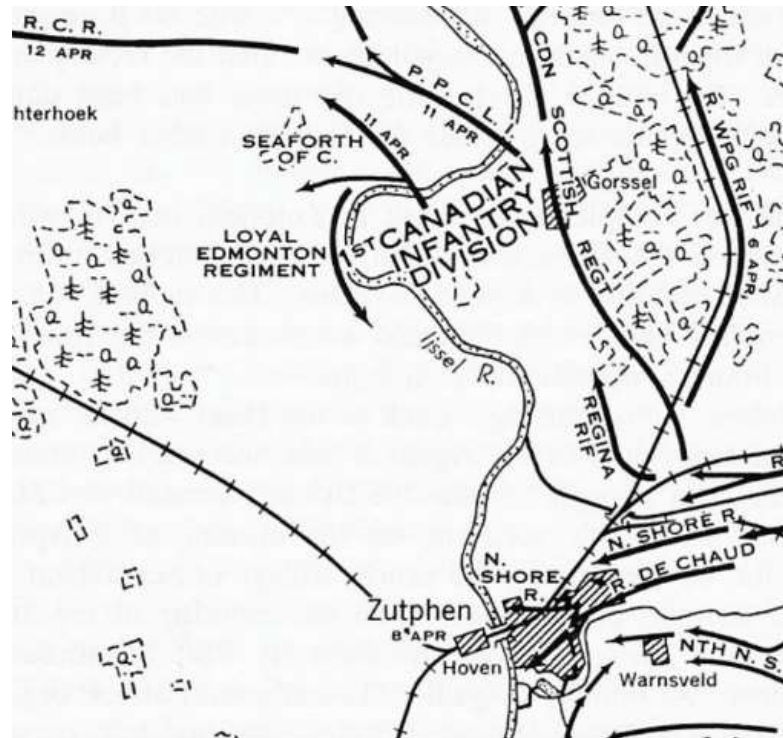
(Bron: H.J. Jansen op de Haar, Herinneringen aan de bevrijding in 1945,
In: Ons Markenboek, april 2004, p. 13)

AS THE BATTLE in Zutphen had raged, 7 CCR had pushed in a straight line out of the 3rd Division bridgehead across the Twente Canal at Eelde at 0600 hours on April 6. The Canadian Scottish Regiment led with sights set on **Gorssel**, a small community midway between Zutphen and Deventer. Although one trench and bunker system after another was encountered, none was defended. Resistance was limited to light artillery fire from guns stationed west of the IJssel and small handfuls of seemingly disorganized and demoralized infantry that the battalion's war diary dismissed as "insignificant resistance."

When a patrol returned five prisoners, battalion headquarters translator Lance Corporal W. Winkelman interrogated them. A corporal said the men had been sent from a strongpoint immediately south of Deventer and on the north side of the Schipbeek Canal. The Germans there had reportedly blown the bridge and were digging in on the canal's north bank. As the enemy apparently intended to make its stand behind the Schipbeek, which ran from the east past Deventer's southern outskirts to spill into the IJssel, Lieutenant Colonel Larry Henderson ordered his rifle companies to make haste for the canal.¹⁷

By 1000 hours, the Can Scots had marched through their earlier objective of **Gorssel** without pause. Brigadier Craigmiles, meanwhile, had met with Major General Holly Koefer and, on the basis of the new intelligence, been ordered to advance the Royal Winnipeg Rifles up the Zutphen-Deventer railway a mile east of the road the Can Scots were following. The brigade war diary reported that the "advance was quick and unhesitant and the [battalions] made the

most of the way going." At 1500 hours, the Can Scots entered Epe and sent patrols a few hundred yards north to the Schipbeek Canal.¹⁸

(Mark Zuehlke, 'On to Victory: The Canadian Liberation of the Netherlands, March 23 May 5', 1945, p. 212-213)

Ongeveer 1,1 miljoen mannen en vrouwen, ca. 10% van de Canadese bevolking dienden in de oorlog in het leger (landmacht, marine en luchtmacht). De bevolking van Canada was weinig groter dan dat van Nederland, dat ca. 9 miljoen burgers telde.

Een tank voor 'De Uiver' begin Joppelaan

Bren Carriers op de Deventerweg ter hoogte van de begraafplaats. Het vernielde huis op de achtergrond was in gebruik bij de beruchte Organisation Todt (Foto uit 'Met de voet dwars', p. 216)

Bren Carriers op de Joppelaan voor bakkerij Jager Lankhorst, nu café 'De Hoek'

Burgemeester Thate spreekt ter gelegenheid van de bevrijding

Canadezen voor het gemeentehuis. BEVRIJD! (6 april 1945)

Serenade van Kunstmin voor het gemeentehuis, ca. 12 april 1945
(Foto uit 'Met de voet dwars', p. 257)

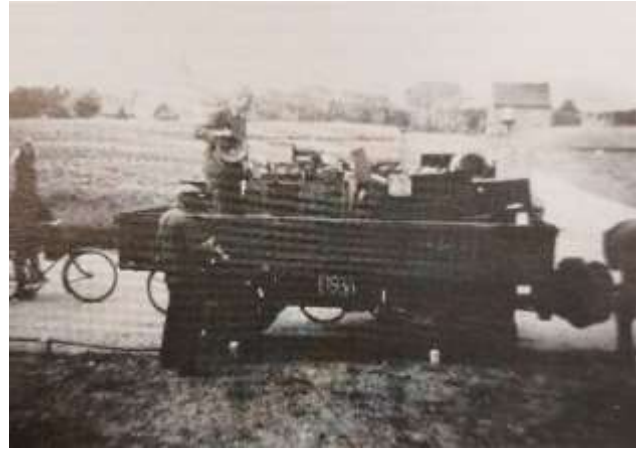

Bevrijdingsboog Molenweg

De vrede- en nieuwsberichten op de radio kon men niet meer thuis beluisteren maar nu via de luidsprekers van radiowinkel Lensink

.
.
.

In 1943 moesten radio's worden ingeleverd. Vrachtrijder V.d. Meij bracht ze 's avonds naar het gemeentehuis. Dit is de 'oogst' in Eefde.

(Foto uit 'Met de voet dwars', p. 33)

'De bevrijding was daar, maar de chaos ook. De NSB-burgemeester en zijn handlangers lieten zich niet meer zien of werden gearresteerd. De leiding bij de Binnenlandse Strijdkrachten was niet goed geregeld en streed om de militaire macht, zodat iedereen zijn eigen gang ging. (...)

Er moest een Rode Kruispost worden gevestigd, de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) zochten een plek voor hun Commandant, onderduikers konden zich melden ten gemeentehuize, de afdeling Bevolking moest proberen vermiste personen op te sporen, telefoonlijnen moesten worden hersteld. Onderwijl ging de beschieting vanuit het westen door.

De eerste BS-ers kwamen met gevangen genomen NSB-ers binnen en maakten van de fietsenkelder een gevangenis. De Politieke Opsporingsdienst (PO.) vestigde zich in Den Oldenhof. De noodpost van het Rode Kruis kwam in de Haytinkhof. De BS maakten van Veldzicht een soort concentratiekamp voor vrouwen.

Onderwijl maakte het Canadese leger zich gereed voor de aanval op de westkant van de IJssel en vestigde een noodhospitaal in Den Oldenhof. (...)

En toch moest het gemeentebestuur trachten leiding te geven aan het normale maatschappelijk verkeer, de wederopbouw, herstel van wegen, herstel van huizen en gebouwen.

(p. 15-17)

[Netherlands during \(tijdens\) WW2 1940-45 - YouTube](#)

Video over de tweede wereldoorlog in Nederland, 10.44 min.

Theo(dorus) te Brake

(Aalten 12 september 1891 – Harderwijk 19 november 1974)

Theo te Brake was adjudant van de marechaussee in Gorssel, uit dien hoofde soms op de hoogte van plannen van de bezetter, de SD en de NSB, die hij doorseinde naar het verzet en onderduikers. In 1942 wordt hij zelf gearresteerd. Ook hier speelt SD-man Ludwig Heinemann een fatale rol.

Na z'n veelsoortige gevangenschappen overleeft Te Brake concentratiekamp Wöbbelin, aangekomen op 4 februari 1945.

In die tijd trok hij op met dominee Pasma (Almen), die daar om het leven kwam.

Hierna enige illustratieve fragmenten uit het lange verslag (38 pagina's) over z'n belevenissen en brieven, dat hij in 1946 schreef. Theo te Brake getuigde in het proces tegen Heinemann, tevens verantwoordelijk voor het fusilleren van zes Gorsselnaren 24 september 1944. (Zie elders in de tekst.) Heinemann werd ter dood veroordeeld en op 10 februari 1947 in Arnhem terechtgesteld.

De arrestatie van Theo te Brake op 2 oktober 1944

Ter gedachtenis aan mijn verblijf in gevangenis en concentratiekampen,
van 3 oktober 1944 tot 3 juni 1945.

INLEIDING.

Voordat ik hierover ga schrijven, eerst de aanleidende oorzaak, waarom ik ben gearresteerd. Het was op 2 oktober 1944, dat een Duitse militaire patrouille 3 gevangenen op het gemeentehuis van Gorssel aan de dienstdoende wachmeister in bewaring gaf. Het waren twee Engelse piloten, die uit kriegsgevangenschap waren ontvlucht, en de Nederlander C. Huijzer, van de ondergrondse uit Bathem, die de beide vliegers in burger had gestoken, om hen zo over de IJssel te brengen. Huijzer die voor dit feit standrechtelijk zou worden doodgeschoten, heb ik na kennisneming van het gebeurde en de afwezigheid van de Duitse patrouille, vrijgelaten, terwijl ik voor de vliegeniers nog een oplossing trachtte te vinden. Het laatste

Is mij niet mogen gelukken. Want toen Huijzer aan de achterzijde het gemeente huis verliet, kwam de Duitse patrouille weer terug. Zij hebben de twee piloten overgebracht naar Zutphen. Toen ze begrepen dat Huijzer hen ont-komen was, hebben ze de twee piloten te Vorden doodgeschoten.

Aangezien ik de Nederlander Huijzer had vrijgelaten, werd ik op dinsdag 7 oktober 1944 om 10 uur op het gemeentehuis te Gorssel overvallen en in hechtenis genomen. Ik had weg kunnen komen, maar daaraan was zoveel risico voor anderen aan verbonden, dat ik dit niet aan durfde. De Oberscharführer Ludwig Heinemann nam mij in de Burgemeesterskamer een ver-vor af. Hij zeide: "Sie werden wissen was sie getan hatte". Met de woorden "Gehen sie mitt", werd ik door Emiel van Rappart uit Gorssel en n zekere Wiebe uit Ede, deze laatste voorheen rechercheur van politie ldaar, thans SSer, weggeleid naar de auto die voor het gemeentehuis stond. n Rappart nam plaats achter het stuur, Heinemann ging naast hem zitten n Wiebe naast mij achterin. Niemand sprak een woord. Zo reden we van ssel naar Zutphen. Allerlei gedachten doorkruisten mijn brein, Hol- nders, collegas, die op deze wijze met de bezetter mee gingen werken.

Wat zou er met mij gebeuren? Ik wist maar al te goed waartoe die Heinemann staat was. Nog vers lag in mijn geheugen, wat hij op zondag 24 september m. te Gorssel had gedaan. Toen hij in koelen bloede 6 jonge mensen uit ssel had neergeschoten en mij de opdracht gaf om me behulp van een achtrijder, deze lijken naar de begraafplaats te laten vervoeren en daar begraven. Hoe hij bij die gelegenheid mijn Opperwachtmeester Meijer, ver-elijk van achter neer schoot en te Vorden liet begraven.

2

Steeds weer was er de gedachte in mij "niets zeggen". Ik bad tot God dat hij mij de kracht er toe zou geven. Zeggen wie Huijzer was, zou verraad zijn aan de strijd voor de vrijheid. Zo kwamen we in Zutphen bij het oude Raadhuis, hier werd ik binnen gebracht. In een klein kamertje boven, werd ik met mijn bewakers van Rappart en Wiebe ingesloten in afwachting van het standgericht. Eerst werd ik gefouill^erd op papieren en wapens. Mijn dienstrevolver had ik in het gemeentehuis te Gorssel aan Heinemann moeten afgeven. Vervolgens werd ik geconfronteerd met de Obergefreiter van de Duitse patrouille. Daarna werd ik bij Heinemann binnengebracht. Het eerste wat hij tegen mij zeide, was, "jij behoort ook tot de kliek van ds. Oomkes. Jij bent gereformeerd. We weten hoe jij over ons denkt. We zullen in Gorssel voorgoed een einde aan 't ver-zet maken". Na allerlei vragen over wat er te Gorssel was gebeurd, waar de Burgemeester was ondergedoken, waar het bevolkingsregister was gebleven, enz. enz. "Sie werden erschossen, verstehen sie das?". Dat was het laatste wat Heinemann tegen mij zeide. Hierna werd ik door van Rappart en Wiebe naar het Huis van Bewaring in Zutphen gebracht.

In het huis van bewaring in Zutphen

heen. Tot op zaterdag 6 oktober 1944, om 6 uur, toen ds. Pasma uit Almen * mijn cel binnen kwam. Eerst dacht ik, dat hij mij kwam bezoeken, omdat een week tevoren we nog met elkaar hadden getelefoneerd over verzetswerk. Maar toen achter hem de deur werd gegrendeld, vreesde ik ook voor hem het ergste. Hij vertelde mij zijn relaas wat hem was overkomen. De huiszoeking en de arrestatie door de bekend Heinemann. Oppervlakkig konden ze hem niets bewijzen, maar ze hadden een Oranjeband in zijn schrijfbureau gevonden en een hekelgedichtje tegen de Duitsers. Dat was voldoende om hem in te sluiten. Een jonge predikant in de kracht van zijn leven, weggehaald uit zijn werk en gezin, een vrouw en een klein meisje in droefheid achterlatende. Toen heb ik ook hem mijn wedervaren met Heinemann verteld, maar ook mijn strijd en worsteling om te komen tot de zekerheid van het geloof en het vertrouwen op Gods redding en uitkomst. We hebben als mannenbroeders elkaar de hand gereikt en elkaar trouw beloofd, ook als het eens heel moeilijk zou kunnen worden. Zo werden we in onze lotsverbondenheid vrienden. Zo hebben we het altijd beleefd, tot God ons hier op aarde in Wöbelin scheidde. Hij ging naar zijn Heiland, waarin hij geloofde. Ons werd medegedeeld dat we samen de cel moesten delen en verzorgen. We hebben toen met elkaar een werkgemeenschap gemaakt. Volgens de regels van het Huis hadden we een dagindeling gemaakt. Om beurten de cel schoonmaken, en het "tonnetje" reinigen, Om beurten bijbel lezen en voorgaan in gebed.

In kamp Wöbbelin

je door merg en been. Elke dag ging het begrafeniscommando naar het dorp Wöbelin met een trekkar vol lijken. Daar in de schaduw van de Evangelische kerk zijn ze in een massagraf begraven. Alle nationaliteiten door elkaar. Ds. Pasma, die bij het commando was ingedeeld, mocht van de Duitsers aan het graf spreken en het onze vader bidden. Zolang het zieke lichaam het toeliet heeft hij het Commando naar het kerkhof gevolgd. Geestelijk en lichamelijk was dat voor hem een grote inspanning. De arbeid in Wöbelin was zwaar. Er moest 10 uur per dag en 7 dagen in de week worden gewerkt. Het was wegeaanleg, barakken bouwen enz. Voor velen ongewoon en moeilijk werk. Langetijd hebben ds. Pasma en ik in de dennenbossen gewerkt. De arbeid was wel ongewoon maar toch niet te zwaar. We hadden daar niet veel last van de Capo's en de kampbeulen. De 170 Nederlanders die in Wöbelin waren opgeborgen begonnen dun te worden. Elke morgen ging het droevige bericht, dat die en dan weer die in de nacht was overleden. Ook ds. Pasma ging zienderogen achteruit. De dysenterie wilde niet ophouden en toch werd hij gedwongen tot werken. Wij, zijn vrienden, zagen het wel dat einde naderde. Herhaalde malen werd de franse dokter gevraagd om ds. op te nemen in de ziekenbarak. Vaak stonden de moede en afgetobde lijdens bij de deur van de ziekenbarak op te worden opgenomen. Maar dan kwamen de Capo's en knuppelden hen weg. Op 18 april was ds. Pasma zo verzwakt, dat hij werd genomen in de ziekenbarak. Maar toen was het te laat.

Rode Kruis allerhartelijks ontvangen. De volgende morgen om 10 uur moesten we aantreden voor de verdere reis. We werden weer in vrachtwagens geladen er naar het vliegveld op de Lünenbergerheid gebracht. Alle nationaliteiten afzonderlijk, alleen de Belgen en de Hollanders werden bij elkaar ingedeeld. Er kwamen een aantal bommenwerpers uit de lucht vallen en eer we er aan dachten zaten we in een vliegtuig en ving de reis naar Brussel aan. Om drie uur vertrokken we en om 5 uur landden we op het vliegveld in Brussel. Dat was 31 mei 1945. Verpleegster van het Belgische Rode Kruis waren op het vliegveld aanwezig om ons te helpen. We werden per autos naar een gebouw in de binnenstad gebracht voor overnachting. Hier werden we door een ambtenaar van het Nederlands Consulaat ontvangen en geregistreerd voor doorzending naar huis. De volgende dag 1 juni gingen we per trein naar Antwerpen. Daar hebben we de nacht doorgebracht in een R. K. Seminarie. Ook hier werden we door verpleegsters verzorgd en voortgeholpen. Op 2 juni gingen we per trein van Antwerpen naar Tilburg, waar we op zaterdag 2 juni om 9 uur aankwamen. Toen we de Nederlands-Belgische grens passeerden hebben we het Wilhelmus gezongen. Op zondag 3 juni vertrokken we van Tilburg met een colône vrachtwagens in de richting Zwolle. Op die dag kwam ik om drie uur thuis bij vrouw en kinderen. Heel dankbaar voor de bewarende hand van God die aldie maanden wel heel bijzonder met mij en met de onzen was geweest.

Eefde, 1946.

[illegible]

20

“Toen op 20 december ds. Pasma een verwonding aan de hand opliep, werd hij in de ziekenbarak opgenomen. Hij is daar tot 2 febr. 1945 gebleven. Daar heeft hij veel goed werk mogen verrichten onder de zieken. Elke dag ging hij de bedden rond om troost te brengen aan hen die het moeilijk hadden. Eenige dagen na zijn opneming kreeg ik een aanval van bloeddysenterie. (...) Maar wee hen die niet in de ziekenbarak was ondergebracht. In de Oudejaarsnacht, was er tijdens een sneeuwbuï, een gevangene ontvlucht, door over het prikkeldraad te klimmen. Op die nieuwjaarsmorgen waren de beulen dronken en hebben in het kamp erg huisgehouden, dat er velen aan de wonden zijn gestorven. Veel is er in die dag gevloekt en gescholden. Maar er was ook zegen. Krachtige getuigenissen zijn er gesproken. Wat de beulen ook deden om de politiek van de “häftlinge”, het stuitte altijd weer af op de vastberadenheid van de gevangenen. De SS onder leiding van hun commandant van den Berg, wisten heel wat middelen te vinden om de bewoners van het kamp murw te maken. Maar het vaste geloof en het vertrouwen, dat de Duitsers het eenmaal zouden verliezen en daardoor de vrijheid zeker zou komen, deed allen stand houden, in weerwil wat de beulen bedachten om ons te martelen.”

Uit het persoonlijke verslag vallen (inmiddels) nog diverse bijzonderheden en gebeurtenissen te destilleren.

2 oktober 1944

- 2 oktober 1944: “Cornelis Huijzer, die door mij was vrijgelaten, is, toen hij de achterzijde van het gemeentehuis had verlaten, bij zijn oom, die een schoenenzaak had juist tegenover het gemeentehuis, ondergedoken. Vanaf zijn schuilhoek heeft hij alles kunnen zien wat er in het gemeentehuis gebeurde. Ook mijn arrestatie de volgende dag. Toen ik na de bevrijding thuis was, is Huijzer bij ons gekomen om mij te bedanken voor 't geen ik voor hem had gedaan. Later hebben we gehoord dat hij als militair naar Indonesië is gegaan.”
- “De Engelse vliegers waren genaamd: 1. Luitenant Michael Canbier. 2. Raymond Bussel. (...) Zij zijn diezelfde dag 2 oktober 1944 te Vorden, door Ludwig Heinemann doodgeschoten.”
- “Willem Adrianus Zonneveld, geb. 13 febr. 1998, Congiëge van het Gerechtsgebouw te Zutphen (...), door wiens tussenkomst wij in het Huis van Bewaring levensmiddelen en brieven ontvingen. Hij gaf het door aan vertrouwde bewakers. Hij bezorgde ook brieven en boodschappen uit het Huis van Bewaring aan familieleden. Hulde aan dit echtpaar, die zoveel hebben gedaan voor de politieke gevangenen in het Huis van Bewaring.”
- “De directeur (Van de Velde) van het Huis van Bewaring te Zutphen en de bewaker Bras, zijn na de bezetting uit hun functie ontslagen.”

- “Frederik Willem Brands, voormalig Rijksveldwachter te Eerbeek, waar ik, toen ik Brigadier der Rijksveldwacht in Zutphen was, vele malen thuis kwam, heeft mij en de andere gevangenen, in de uniform van de Hollandse SS, als geleider van het transport, ons naar het kamp Amersfoort gebracht. Toen ik weer in dienst kwam heb ik van een en ander proces-verbaal moeten opmaken en heeft hij zijn straf ook niet ontgaan.”

Te slotte over de bevrijding van Wöbbelin:

“Op de derde mai 1945 was het voor ons bevrijdingsdag. De bewaking was gevlucht en enige Amerikanen kwamen het kamp binnen. Er ging een gehuil op van de nog levenden. Stervenden staken hun hand op, ten teken van blijdschap. Ze hebben het nog gezien, maar de werkelijkheid niet beleefd. Amerikaanse soldaten, gehard in de oorlog, stonden met tranen in de ogen. Wat is dan in een mensenhart omgaat is niet te beschrijven. We lagen als Nederlanders bijelkaar, maar hebben toch nog kunnen zingen van “Geloofd zij God met diepst ontzag”. Het ging wel moeilijk en het was ook echt geen zingen. Alleen stemmen die het opzegden.”

De bevrijding van Wöbbelin

(Bron: [Concentratiekamp Wöbbelin \(deds.nl\)](http://deds.nl))

4. Operation Cannonshot

In de bossen bij Joppe werden manschappen en materieel verzameld.

Op 11 april 1945, om 16.30 uur, stak het 1^e Canadese Leger met behulp van onder andere 27 Buffalo's (amfibische rupsvoertuigen) op twee plaatsen de IJssel bij Gorssel over. In de mist van afgeschoten rookgranaten verliep de oversteek voorspoedig. Onder hevig Duits vuur legden de Royal Canadian Engineers vervolgens om 23.00 uur een pontonbrug bij de Houtwal. 106 tanks, te zwaar voor de brug, werden met speciale veerponten overgezet. De brug maakte het mogelijk dat in de volgende dagen in een onafgebroken stroom 15.000 manschappen en 1.500 voertuigen de rivier konden oversteken. De Canadezen telden het verlies van 19 soldaten, waar onder hun commandant Donald MacKenzie.

Het betreden van de Wilpse oevers betekende het begin van de bevrijding van hongierend West-Nederland.

Gedenkteken Gorssel
(Foto H.W. ten Plas)

Gedenkteken overzijde, Wilp

Deze monumenten vormen een eerbewijs aan de Canadezen die hier op 11 april 1945 met de oversteek van de IJssel de aanzet gaven tot de bevrijding van West-Nederland.

“Rond de eerste dagen van april 1945 hadden zich in de omgeving van Brussel Canadese troepen, behorende tot de eerste Canadese infanterie-divisie verzameld. De troepen waren verplaatst van de Italiaanse slagvelden naar het noord-west Europese fronttoneel. (...) Op de 3^e en 4^e werd deze divisie naar het Reichswald Forrest (nabij Kleef – red.) om daarna ingevoegd te worden in het vak van de 2^e en 3^e infanterie-divisie rond Zutphen en Deventer. Op 7 april werd de Rijn bij Emmerik overgetrokken en werd bivak betrokken rond het dorp Baak. (...) Door het oprukken van de derde infanterie-divisie via Zwolle naar het noorden dreigden de Duitse troepen in de provincies Holland en Utrecht afgesneden te worden van de Duitse legers in “das Reich”. Het vormen van een front in de richting van west-Nederland was dus onvermijdelijk. Een daarbij komende factor was de ontstane noodsituatie in de voedselvoorziening onder de burgerbevolking. Uit het bovenstaande blijkt dat weinig tijd tot voorbereiding van de actie “Cannonshot” beschikbaar was.”

(Bron: 591. Verslag van operatie *Cannonshot* door W. Hopperus Buma: 'Samentrekken van de 1st Canadian Infantry Division bij Gorssel', Hoofdstukken 'Aanvalsplan' en 'Verloop van de acties', collectie Nederlands Instituut voor Militaire Historie.)

Gorssel werd op 6 april 1945 bevrijd door het eerste Canadese Leger, onder bevel van generaal Crerar. De spontane viering met muziek en dansen in de tent voor De Roskam kon pas een week later groot worden overgedaan. Eerst moest er nog zwaar gevochten worden, want het plan was om na de bevrijding van Zutphen en Deventer bij Gorssel de IJssel over te steken. Hiertoe werden in de bossen bij Joppe manschappen en materieel verzameld.

De 1ste Canadese Infanteriedivisie bestond uit ca. 18.000 manschappen, met kanonnen en een geniebataljon en was versterkt met Britse tanks.

Infanterie van Princess Patricia's Canadian Light Infantry gaat op 11 april 1945 in het bos in Joppe aan boord van een Brits Buffalo-amfibierupsvoertuig.

Generaal Harry Crerar
(Library and Archives Canada)

De infanterie had eerst op 10 april bij Baak ('Exercise Noisy') geoefend in dit voor hen vreemde voertuig en tegelijk de Duitsers misleid dat daar de oversteek zou gaan plaatsvinden. (Gadegeslagen door talrijke Gorsselnaren reed dagenlang een onafgebroken colonne Buffalo's met infanteristen en licht geschut van de 48e divisie Highlanders of Canada vanaf de Joppelaan via de Molenweg en de Veerweg naar de geslagen pontonbrug.)

Er werden diverse verkenningen, ook vanuit de lucht, uitgevoerd op zoek naar geschikte landingsplaatsen. In diezelfde nacht van 8 april trok een rubberboot met drie leden van de Gevechtseinlichtingendienst, vergezeld van twee leden van de Binnenlandse Strijdkrachten op patrouille over de IJssel om inlichtingen voor de landing en de gevechtsterkte van de Duitsers te verzamelen. Een van de verzetslieden was Jo Weijers, de veerman van Bronkhorst, die de IJssel op z'n duimpje kende.

Aan de overzijde werd de vijand gezien en gehoord, maar de patrouille werd niet gesnapt en kwam terug met waardevolle gegevens, zoals de goede grondslag van de oever opdat de Buffalo's en tanks niet in een zachte bodem zouden blijven steken.

Operation Cannonshot werd op 11 april 1945 om precies 16.30 uur ingezet, toen op twee plaatsen, bij het voetveer (door ca. 850 infanteristen van het Princess Patricia Canadian Light Infantry Regiment) en langs de Groeneweg 1 kilometer zuidelijker (de 48ste divisie Seaforth Highlanders of Canada), tezamen in 27 Buffalo's met elke 24 man, onder de dekking van een dicht rookgordijn de rivier overstaken. Over een lengte van drie kilometer werd met rookgeneratoren het zicht op hen onttrokken.

Ook schoten batterijen opgesteld bij Joppe de nodige rookgranaten af. In een dik uur lukte het, zonder vijandelijk vuur, aan de overkant twee bruggenhoofden te vestigen. Daarna meldde kapitein Frost dat de situatie "*snug*" (knus) was. Een deel van de infanterie trekt naar Zutphen en de rest veroverd snel Wilp en daarna Apeldoorn.

Het vuurplan, zoals voor de rookgordijnen en het mortiervuur

Foto luchtverkenning 8 april 1945

Na de oversteek van de infanterie kon vanaf de Houtwal bij het voetveer met de bouw van een pontonbrug begonnen worden. De werkzaamheden kwamen al snel onder Duits mortier- en artillerievuur te liggen. De brug was omstreeks 23.00 uur gereed en maakte het mogelijk dat in de volgende dagen in een onafgebroken stroom manschappen en 1.500 voertuigen de rivier konden oversteken. De 106 Sherman-tanks waren te zwaar voor de brug. Zij werden overgezet met speciale veerponten. Alleen al tijdens Operatie Cannonshot zijn er 19 slachtoffers gevallen van de 48th Seaforth Highlanders of Canada, waar onder op de westoever hun commandant, Donald MacKenzie. (Zijn portret hangt in het gemeentehuis in Twello.)

Een Buffalo in de oversteek van de rivier
(Bron: Lance Goddard, Canada and
the Liberation of the Netherlands,
May 1945, p.184.)

Geland aan de overzijde

Veerpont voor een tank

Oversteek over de gelegde pontonbrug

'Can of Worms Bridge'

De 'Ietsie Pietsie' brug

De pontonbrug tussen Gorssel en Wilp was een zogenoemde 'Class 9'-brug. Deze wiebelende brug kreeg de naam 'Can of Worms Bridge', omdat hij deed denken aan een potje met wriemelende pieren. Toen later één van de officieren een bord met de tekst 'Poco-Poco Bridge' ofwel 'Ietsie Pietsie' brug in de grond plantte, ontstond een rel die zo hoog opliep dat van hogerhand het bevel kwam dat de eerste benaming verwijderd moest worden. Zo heeft dus een 'Ietsie Pietsie' brug geleid tot de bevrijding van West-Nederland.

Video's:

[Operatie CannonsHOT: de oversteek van de IJssel bij Gorssel | De Bevrijding](#)

(Duur video: 3:46 min.)

[75 jaar vrijheid - aflevering 4 Gorssel](#)

Film over Johan Wolters en CannonsHOT (Duur: 8:36 min.)

Alex Colville, Infantry Advancing,
Beaverbrook Collection of War Art,
Canadian War Museum
(WM 19710261-2078)

De Duitsers gebruikten Slot
Nijenbeek, aan de overzijde
van de IJssel, als fort en plek
voor hun zware geschut.
Canadese beschietingen maakten
de toren tot een verdere ruïne.

De boerderij Dommerholt aan de Houtwal werd een rokende puinhoop en ook veel boerderijen aan de overkant van de IJssel werden verwoest. Gevangengenomen Duitse soldaten moesten langs de IJssel hun landmijnen opruimen. Bij het Gorsselse monument wordt jaarlijks op 4 mei een herdenkingsbijeenkomst gehouden. Het aantal Canadese veteranen dat daarbij aanwezig kan zijn is begrijpelijkerwijs inmiddels aanzienlijk geslonken. Nu komen veelal hun nakomelingen.

(Bron: Met het oog op Gorssel)

“Het is Riekie’s tiende verjaardag,
maar feest wordt ’t niet,
de Duitsers schieten hun boerderij
aan de Houtwal in brand, het gezin waagt zich
uit de kelder en ziet al die Buffaloes
met veel gekletter de rivier in plonzen.

De Princess Patricia’s Canadian Light Infantry
zal hier en vannacht de IJssel oversteken
Thomas Hanberry, sectieleider zeventiende peloton,
tijgert even onder een deken van rook onopgemerkt
aan de overkant wel honderd meter door het weiland,
vanaf zijn schouder verzendt hij met z’n Piat
het laatst overgebleven projectiel dat zich fluitend
en onomkeerbaar een weg naar de tank baant.

Voor eeuwig zal het monster zwijgen,
de geallieerden slaan snel een bruggenhoofd,
met gevaar op pontons gebouwd, hongerlijders
in het westen wachten op hulp, wachten
op hun bevrijders, een Duitse mortier aan de kant
van Wilp verbrijzelt het been van Duane Hubbard,
hij blijft vijfendertig, sterft diezelfde dag,
over de rivier teruggebracht,
in het Canadese hospitaal in Lochem.”

(gedicht Dick van Welzen)

Corporal Duane Morris Hubbard ligt begraven op de Canadese Oorlogsbegraafplaats in Holten.

Kort nadat L/Sgt. Hanberry naar zijn peloton was teruggekeerd opende een vijandelijke MG 42 het vuur van achteren waardoor de pelotonssergeant ernstig gewond raakte.

Hoewel hij nu wist dat de minste beweging in de stelling van het peloton nauwkeurig en zwaar mitrailleurvuur van achteren aantrok, droeg L/Sgt. Hanberry de sergeant over 400 meter, over de eerste 200 meter onder een regen van mitrailleurkogels terug naar de oversteek. Hij keerde toen, nog steeds onder mitrailleurvuur terug naar zijn peloton, nam de functie van pelotonssergeant over en ging van 11 op 12 april verder met de operatie om het bruggenhoofd met opvallend zelfvertrouwen en moed uit te breiden. Thomas Hanberry ontving in 1945 voor zijn moed de 'Military Medal'-onderscheiding.

“De 12^e om 4 uur, Vader, Pop en ik zaten juist rustig op het terras, na al die roezemoes, begon in eens een trommelvuur over ons heen naar de overkant, 't was ontzettend, we wisten niet wat er gebeurde. Meteen zagen we allemaal wolkjes opstijgen langs de IJssel en in een oogenblik was het een nevelgordijn. Toen begon in de zandweg voor ons langs Dommerholt, dat was een hoofdverkeersweg in die dagen, een gerol van amphibietanks, ik weet niet hoeveel, 't was een fantastisch gezicht, geen bioscoop die daarbij haalt. Ze gingen bij de Dommerbrug over de groote weg en zoo regelrecht naar de IJssel en erover, 't was grootsch en we stonden met open monden te kijken. Het trommelvuur floot over ons heen en in een oogenblik stonden veel boerderijen aan de overkant in brand. O.a. de oude Hassink. Toen begonnen de moffen terug te blaffen, hoorde je weer dat scherpe fluiten en hoorden we niet alleen maar zagen ook de inslagen. Toen werd het tijd om in de schuilkelder te gaan, dat was de ergste middag en nacht. Bij het trommelvuur verging je hooren en zien o.a. Long Tom die 35 mijl schiet, maar dat klonk ons als muziek vergeleken bij wat er van de overkant kwam, al was dat maar heel weinig. Die nacht maakten ze een brug bij Tuitert, waar de groote schuur helemaal afbrandde en 't huis tot op een paar muren na. We kregen verschillende vluchtelingen in de kelder...”

(Een strofe van een brief van mevrouw J.L.M. de Breuk - van Groningen die woonde aan de Voortseweg 1 te Epse, die op 10 mei 1945 geschreven werd aan haar dochter en schoonzoon in Delft. De woning van de familie ligt aan de zuidkant van het Epserbos met uitzicht over de landerijen rond de Dommerbeek en op het dorp Gorssel. Opgenomen in Ons Markenboek, april 1989, p. 6-14)

Tijdens de opmars van de geallieerden vernielden de terugtrekkende Duitsers op 4 april 1945 de uit de 19de eeuw daterende molen aan de Lochemseweg in Epse. Ondanks diverse pogingen tot restauratie volgde in 1946 de sloop tot op de stenen onderbouw, waarbij die werd afgedekt met een rieten puntdak.

GEEN BRUG VOOR ONS.

In myn 17de Jaar tekende ik in Canada om in het Canadese leger te vechten in Europa.. van Canada naar Engeland, vandaar naar Italië, waar ik by het P.P.C.L.I. (Princess Patricia Canadian Light Infantry) kwam. Met dit regiment vocht ik door Italië, Frankrijk, België, Duitsland, Holland.

7 April, 1945. We waren in de buurt van Joppe, Overijssel, Holland. Er werden plannen gemaakt voor de invasie over de rivier de Yssel met Amphibie Tanks. Op 9 April zaten we in Baak en vandaar trokken we langzaam op naar Gorssel. Daar was de rendezvous op 11 April. We zouden de Yssel overtrekken op dezelfde plaats als Napoleon had gedaan. Hy kwam te conquer en wy kwamen om te bevryden. Dit was het begin van de bevryding van West Nederland.

Ongeveer 500 jonge soldaten van D(Bog) Company waren de eerste die de Yssel overstaken op 11 April, 1945. Sommige van ons waren vreselyk nervous, want we wisten wat ons te wachten stond aan de overkant.. Na het inspecteren van onze geweren en uitrusting trokken we op naar de rivier. Onderweg naar de rivier zagen we een boer die zyn land aan het ploegen was, terwyl de mortars om hem heen vielen. Een mortar bomb explodiert vlak by hem, toen zette hy het op een rennen. Ik zal dit van myn leven nooit vergeten.

Niemand zei iets toen we het water naderde, maar we dachten wel; iKomen we hier levend uit.. Heel langzaam ging de tank het water in, we zagen de bunkers, waar de Duitsers zich hadden opgesteld. Onder een hevige regen van mortar bombs kwamen we aan de andere kant van de rivier. Er was toen geen brug voor ons.

Toen was het kill or be killed. Zo vochten we door tot Zuidwest Wilp, Appen, Oaken, Voorstonden, Hoenderloo en op 18 April kwamen we in Barneveld. Ik was daar totdat de oorlog afgelopen was.

Op 9 Mei trokken we door naar IJmeloort, Hilversum, Amsterdam, waar we ook de eerste waren die daar binnenkwamen. Vandaar naar Haarlem en Bloemendaal, waar we bleven tot Juni.

Nu ben ik terug na 45 jaar om te zien waar ik zo lang geleden was. De rivier de Yssel vloeit voort, de bunkers zyn nog te zien. Er is nog geen brug. De mensen zyn nog steeds erg dankbaar. Het is nu vreedig en mooi, het was de moeite waard. Ik ben trots dat ik dit heb kunnen doen en dankbaar dat ik het er levend heb afgebracht. Velen van myn kameraden liggen begraven in Holton en Gronsbeek. Ze hebben nooit geweten hoe dankbaar de Nederlandse mensen waren en nog zyn. Ze lieten family achter in Canada. Hun levens eindigde voordat het begon.

Ik ben trots een deel hierin te hebben gehad en om een Patricia te zyn. Lloyd Rains

Lloyd Rains steekt met z'n makkers de IJssel over.
Ook in 1945 trouwt hij de Nederlandse Olga die hij ontmoette in Haarlem.
In 1990 zijn ze terug in Nederland, in Gorssel.

(Bron: CollectieGelderland)

From desperation to 'Dank u wel!?' (Thanks!)

Jane Sims, The Chatham Daily News, May 01, 2015

THE WAR BRIDE

He traded her some chocolate bars for a ride on her wooden-wheeled bicycle. She saw him later at a dance, the handsome Canadian soldier from Sault Ste. Marie who'd lied about his age to join up. He was dancing on a table. It was June 2, 1945. They danced into the early morning, just a month after the curtain of war and occupation lifted off the Netherlands.

Love found Olga and Lloyd Rains. Seventy years later, Olga still vividly recalls the first time she laid eyes on her 20-year-old Canadian, along a road in the city of Haarlem where she lived. She was 19. "It was like a love-at-first sight thing," said Olga, 89, now widowed and living in London. Olga was part of the wave of Dutch war brides who came to Canada in 1946 to link up with their soldier husbands.

But as the Rains would discover, their happily-ever-after story was one of the truly lucky ones – one that would direct their passions back to Europe and England, where they helped Second World War war orphans track down their Canadian roots.

Photos of Lloyd, her husband of 68 years who died two years ago from lung cancer, hang prominently in her apartment beside his shiny war medals and his colourful paintings. One black-and-white photo of a smiling Lloyd in uniform once stood on his mother's bedside table while he was overseas. On another wall is the citation from Dutch Queen Beatrix given to them for their post-war work.

Near all the books she's written about war experiences is their wedding picture. Lloyd in his uniform and she in a dress she cut from her own pattern and made from an English silk parachute that dropped food for the starving Dutch. They were young, in love and just "knew" she said, even though she couldn't speak much English and he not much Dutch.

She was 14 when the war broke out and soon learned the agony of Nazi occupation. Food was scarce and even today she can't stomach turnips. Brutality and death lurked around every corner. Her father took her out of a Nazi-run school when she was 16. She learned to be a seamstress. After years of misery, joy swept Holland as the Canadians drove the Germans out after their five-year occupation.

Love took hold for her and Lloyd. On July 1, 1945, a month after they met, they were engaged to be married. Her parents adored him. She made the perfect wedding dress, stylish sleeves adorned with loops and covered buttons, after she and her mother scrubbed the silk from a parachute that dropped rations in Holland.

Days after their Christmas wedding, Lloyd was shipped home and Olga began the eight-month wait to join him. In August 1946, word came she'd make the Atlantic crossing to Canada. She joined him in Sault Ste. Marie, where they got a tiny third-floor apartment, sharing a bathroom with other tenants. They left the Soo for Hamilton, where they lived for 20 years. Lloyd painted and renovated homes. Olga made wedding and bridesmaids dresses. Their three sons in tow, they moved to Orillia and ran a motel, then to North Bay and Peterborough. Her parents and sister also immigrated to Canada.

On the 35th anniversary of the liberation, Olga and Lloyd were invited back to Amsterdam, where their lives took a hairpin turn. While Lloyd marched with his comrades, Olga saw signs held up along the parade route. "Are you my dad?" one read. "They were all born the year after the liberation," Olga said of the sign-holders. "These kids didn't know their father." She asked questions and convinced Lloyd they should meet the mothers. They heard stories of abandonment and shame. Together, they decided to help.

They established Project Roots and became a detective duo, seeking out Canadian soldiers for the babies they left behind in the Netherlands and England. Between 1980 and 2009, when they ended the project, they helped solve 4,000 mysteries.

Olga wrote books about her experiences and those of other war brides. They became surrogate parents to some of the orphans. When Lloyd became ill, "he never complained," she said. "Lloyd's been gone two years and I go bananas here on my own." It's just not the same without her soldier. "He was very handy," she said, her voice filled with affection. "He fixed everything and now I'm stuck. I can't even use the can opener."

Jane Sims, The London Free Press

Olga Rains, above, met her future husband, Lloyd, 70 years ago when he and other Canadian soldiers liberated Haarlem, the Dutch city where she lived. (Derrek Ruttan, The London Free Press)

Ernstige Waarschuwing!

AAN ALLE OUDERS TE WARNSVELD
EN AAN ALLEN,

voor wie deze brief mede bestemd is.

Ondergeteekenden voelen zich gedrongen op te komen voor uw geestelijke, lichamelijke en maatschappelijke belangen door met kracht een protest te richten tot die vrouwen en meisjes, die gedurende de laatste maanden blijk gaven van een slappe, en alleszins betreurendswaardige houding op zedelijk gebied. Was tijdens de Duitse bezetting de houding van verreweg de meeste vrouwelijke dorpsgenooten alleszins te respecteeren, zoo moet thans geconstateerd worden dat de houding van vele meisjes en vrouwen ten opzichte van de bevrijders alles te wenschen overlaat. Blijken niet alle remmen weggeslagen te zijn?

Neemt de ontucht niet dagelijks in ons dorp toe?

Hebben de meisjes hun eigen eer niet hoog te houden en zijn zij niet geroepen mede de eer te respecteeren van hen, die ons kwamen bevrijden?

Moet aan de schrijnende toestand, die thans in ons dorp heerscht, niet ten spoedigste een einde komen?

Herinneringen aan den oorlog hebben wij in Warnsveld helaas meer dan genoeg.

Moeten daar nu, wie zal zeggen hoeveel droeve herinneringen aan de bevrijding aan toegevoegd worden, in den vorm van vernietigde gezinnen en verminkte levens?

Wij doen in het belang van de Warnsveldsche gezinnen en de toekomst van uw dochters op U allen een ernstig beroep om een onwaardige omgang van uw dochters en pupillen met militairen te voorkomen.

[hi. Mr. P. A. G. DE MILLY VAN HEIDEN
REINENSTEIN

Dr. A. VAN DER HOEVEN

Deken J. H. SCHOLTE OP REIMER

C. ENGELBREGT, Arts

J. B. THATE, Arts

5. Gedenksteen Joppelaan

Op 24 september 1944 werden bij de “Schietebult” zes mannen uit Gorssel door een SD-commando ¹ terechtgesteld als vergelding voor: sabotagedaden gepleegd in de gemeente, het onderduiken van de burgemeester, de gemeentesecretaris en gemeenteambtenaren en het in samenhang daarmee verdwijnen van het bevolkingsregister. Meer dan 20 mannen werden gegijzeld. Bij gebrek aan voldoende adressen kreeg politieman Meijer opdracht een aantal mannen thuis op te halen. Hij weigerde, werd gearresteerd en nog dezelfde dag in Vorden doodgeschoten. Op 24 september 2004 werd hier een monument onthuld ter nagedachtenis aan de slachtoffers. De wijzer aan de kant van de weg wijst naar het bospad dat o.m. de toegang vormt naar het oorlogsmonument (na ca. 100 meter).

Het monument

Jacob Meijer

In opdracht van SS-commandant Untersturmführer Heinemann, berucht als ‘het beest van Zutphen’, werd een lijst met 20 namen opgesteld. Zes daarvan werden zonder enig proces gefusilleerd omdat in Gorssel zes sabotagedaden plaatsvonden: Fr. Bennekers, A.G. Brinkman, G.W.H.J. Loman, L.H.J.J. Mazel, A. Polak en L.W.F. van Velden. Twaalf overleefden hun aanvankelijke hechtenis. En een aantal mensen ontsprong deze macabere dans, o.a. omdat ze in de kerk zaten en vanaf de preekstoel door dominee Schakel werden gewaarschuwd. Anderen vluchtten het bos in of waren bij hun verloofde op bezoek.

---

¹ ‘(...) op zondag 24 september zou de Gestapo van ‘t Joppe toch nog zes gijzelaars in Gorssel vermoorden.

De leden van het executiepeloton waren na afloop goed gemutst: alsof ze een routineklus geklaard hadden.

Zij kregen op het kasteel een uitgebreide warme maaltijd met veel “Schnapps”, want dat hadden zij wel verdiend, zo meenden zij.’ (Geciteerd uit een boek van Harry Jaspers over Gastel.)

Het zgn. Einsatz Kommand Beeck op het kasteel werd geleid door Friedrich Beeck, die op 16 mei 1946 in Hameln vanwege oorlogsmisdaden door ophanging ter dood werd gebracht.

Dominee Schakel spande zich in de oorlogsjaren met succes in om joden onder te brengen.

(Bron: NIOD, no. 276, Veluwe, Betuwe, Achterhoek en Utrecht, vervolgnummer 145)

Te Gorssel is de Burgemeester ondergedoken. Moest voor Woensdag j.l. 13 uur op zijn post zijn, anders werden 6 gijzelaars doodgeschoten. Geheele bevolking is gaan zoeken. Prompt om 13 uur 6 man doodgeschoten. Vijf minuten over een was de Burgemeester op zijn post. Men had hem niet eerder kunnen bereiken.

(Bron: NIOD Amsterdam, Archief 184a, LOLKP, fragment)

Op het kerkhof in Gorssel, waar hun lichamen naartoe werden gebracht staat ter hunner nagedachtenis een monument waarbij jaarlijks op 4 mei de dodenherdenking plaatsvindt. Daar rust ook dhr. Meijer aan wie veel inwoners hun leven te danken hebben.

‘In de periode van de Tweede Wereldoorlog zijn 144 personen uit Gorssel om het leven gekomen, gefusilleerd door de Duitsers, vermoord in de concentratiekampen in Duitsland, getroffen bij bombardementen, door scherven of rondvliegende kogels of gedood door een landmijn. Van onze eigen inwoners zijn er 122 om het leven gekomen, van wie er 23 zijn omgekomen in concentratiekampen in Duitsland.

De meesten van hen zijn op de begraafplaatsen van onze gemeente, in Gorssel en Almen, begraven, als particulieren in familiesfeer, en dus niet in een officieel graf van de Oorlogsgravenstichting. (...)

Voor de slachtoffers van de septembermoord 1944 is een speciaal monument opgericht. Er zijn ook doden elders in het land begraven of in latere jaren herbegraven.’

(Bron: W. van de Kamp, Onze oorlogsgraven, In: Ons Markenboek, april 2003, p. 29)

Heinemann

en tijdens zijn proces in Zutphen 11 december 1946
(Bron: Gelders Archief, no. 1560 – 5168)

Ludwig Heinemann werd wegens het doden van de zeven Gorsselse slachtoffers, en nog 33 anderen in de regio, veroordeeld tot de doodstraf die op 10 februari 1947 voltrokken is. (Bron: Gorssels Goed)

(Bron: Arnhemsche Courant, 5 december 1948)

Aäron Polak

Aäron Polak Bathmen 12 november 1904 – Gorssel 24 september 1944.

Op 8 juli 2019 is er op de Rietdekkerweg ter hoogte van no. 24, in aanwezigheid van zijn dochter, een stolperstein/struikelsteen geplaatst ter nagedachtenis aan de voormalige bewoner van het huis dat daar ooit stond: Aäron Polak.

Als gevolg van een razzia – op zoek naar personen die als ‘duits-vijandig’ bekend staan – op 24 september 1944, ‘zwarte zondag’, werd hij, met anderen, gearresteerd.

Nog diezelfde dag werden zes gearresteerden meegevoerd naar de Schietebult aan de Joppelaan. Zes, omdat de Duitsers, uit represaille voor een zestal recente sabotage- en verzetsdaden, deze met afschrikking wilden vergelden. Ze lijken willekeurig gekozen te zijn. Polak waagde een vluchtpoging op het bospaadje en werd direct neergeschoten. De anderen werden al even meedogenloos gefusilleerd.

Aäron Polak was joods. Het is onduidelijk of dat een rol heeft gespeeld.

Hij was van beroep handelsreiziger in olie. Sinds 1932 gehuwd met Anna Catharina Maria Meijer en zij kregen twee dochters, Ridi (1933) en Sonja (1940). Zijn ouders woonden in Epse.

De gemeente Gorssel (w.o. dus met de andere dorpen naast het dorp Gorssel zelf) telde 22 joodse inwoners.

(Bron o.a.: Gorssel van agrarische gemeenschap tot forensendorp, 24 september 1944: zesvoudige moord, een oorlogsmisdrijf, 2018, p. 242-250)

Ook in de gemeente Gorssel gold ‘Beperkte bewegingsvrijheid **VOOR JODEN**’

6. Collaborateur Johnny de Droog doodgeschoten in Gorssel

Op 9 februari 1945 werd de even charmante als geraffineerde collaborateur, spion, agent-provocateur en eerder zelfs verzetsstrijder Johnny de Droog net na de ochtendschemering doodgeschoten aan de Joppelaan in Gorssel. De Droog was als een van de “V-Männer” (vertrouwensman/infiltrant) verantwoordelijk voor de arrestatie en daarmee voor een kwart voor de dood van zo’n 300 verzetslieden, onderduikers, neergestorte piloten en joden. Hij martelde zelf arrestanten en twee keer hanteerde hij eigenhandig het pistool. Hij drong zich veelal onder een valse naam in in verzetsgroepen in het hele land, en vooral die in Gelderland. Vervolgens liet hij de groep door de Duitsers met een razzia oprollen. Daarmee was De Droog mogelijk de grootste verrader in de oorlog. Het verzet maakte jacht op hem en liquideerde hem wellicht op die dag in Gorssel, hoewel men aanvankelijk nog dacht aan een eigen ongeluk met een ongezekerd pistool. Het lichaam van Johnny de Droog is eerst heimelijk begraven bij Kamp Amersfoort, waar het na de oorlog werd opgegraven en geïdentificeerd.

Johannes Mattheus (Johnny) de Droog
(Haarlem 15 augustus 1893 – Gorssel 19 februari 1945)

Op 9 februari 1945 werd de even charmante als geraffineerde collaborateur, spion, agent-provocateur en eerder verzetsstrijder Johnny de Droog net na de ochtendschemering doodgeschoten aan de Joppelaan in Gorssel. De Droog was als een van de “V-Männer” (vertrouwensman/infiltrant) verantwoordelijk voor de arrestatie, en daarmee voor een kwart de dood van zo’n 300 verzetslieden, onderduikers, neergestorte piloten en joden. Hij martelde zelf arrestanten en twee keer hanteerde hij eigenhandig het pistool. Verzetsgroepen in het hele land, en vooral in Gelderland, rolde hij met razzia’s op. Daarmee was hij mogelijk de grootste verrader in de oorlog.

De Droog deed zich meestal voor als verzetsman en drong zich onder een valse naam in in een verzetsgroep en als hij genoeg te weten was gekomen volgden arrestaties. Hij genoot van het geld (600 gulden per maand + bonussen), de macht, de levensstijl en de erkenning van superieuren die zijn werk voor de Sicherheitsdienst (SD) opleverden. Hij droeg mooie kleding en verwisselde pet voor hoed. Bij de ondergrondse raakte zijn identiteit geleidelijk bekend en in 1944 circuleerde zijn signalement met naam en foto, o.m. in de illegale pers. Hij stond gesignaleerd als 'zeer gevaarlijk' en '1^e klas scherpschutter'. Daarna werd overal jacht op hem gemaakt.

(Het Vrije Volk, 28 april 1961)

Alle aanslagen op De Droog mislukten. Ook verzetsman Theo Dobbe probeerde hem in september 1944, op Dolle Dinsdag, te liquideren. In plaats daarvan werd Dobbe zelf opgepakt en gefusilleerd. Nadat de geallieerden de Slag om Arnhem verloren verplaatste de SD zijn hoofdkwartier naar Lunteren. En De Droog werd in Gorssel gestationeerd. De omstandigheden rond zijn gewelddadige dood op maandag 19 februari 1945 zijn nooit geheel opgehelderd.

SD-Polizeiangestellte Emil Rappard, nadat ze elkaar op de fiets ter hoogte van Joppelaan 33 (indertijd Stationslaan G227) ontmoetten en een kleine kilometer samen terugreden omdat De Droog vergeten was in z'n slaapplek de radio af te zetten, verklaarde na de oorlog dat hij vervolgens voor het houten zomerkoepeltje in het bos aan de Joppelaan nabij Huis te Werken, op hem stond te wachten. Kort daarop hoorde hij een schot. Emil Rappard trof De Droog aan op de veranda aan de achterzijde van het huis, met een kogelinslag tussen neus en oog. Hij hield het eerst op zelfmoord, maar dacht later meer aan een ongeluk bij het door De Droog uit de binnenzak trekken van z'n ongezekerde pistool. Het lichaam van De Droog werd naar Amersfoort overgebracht, waar het in de buurt van Kamp Amersfoort heimelijk werd begraven omdat het gewenste crematorium in de *Polizeigefängnis* niet voorhanden was. Hij kreeg daarna een graf tussen dat van verzetsstrijders, politieke gevangenen en onderduikers die de kamp-ontberingen niet overleefd hadden. Daar werd het na de oorlog opgegraven en werd door zijn vrouw geïdentificeerd aan de hand van zijn kleding.

(Bron: Het Parool, 16 april 1946)

Biograaf Erik Schaap gaat in 2020 nader in op de details en getuigenissen. Was het zelfmoord, een liquidatie door het verzet of toch een ongeluk met zijn eigen, op scherp gestelde pistool? In de ene getuigenis is hij namelijk in zijn gezicht geschoten en in de andere ook door zijn hart. Verzetsman Gerrit Kleinveld verklaarde na de sectie “dat hij door het hoofd en in zijn hart was geschoten, dus hij kan onmogelijk zelfmoord hebben gepleegd”. En, in het pistool naast het lijk ontbrak maar één kogel.

(Bronnen: Anneke van Ammelrooy , ‘De levens van Johnny de Droog en verrader’, Biografieportaal, 22 maart 2021; Erik Schaap, De levens van Johnny de Droog, Verzetsman en verrader, Zaandam 2020; Wikipedia; Harry van der Ploeg, Arnhemse SD-agent Johnny de Droog, de geraffineerde jongleur van het verraad, joeg velen tijdens de oorlog de dood in, Tubantia 2 maart 2020)

Carl Emil Rappard

(Gorssel 31 juli 1921 – Zaanstad 21 november 2017)

Emil Rappard is geboren in Gorssel. Zijn ouders overleden op jonge leeftijd en na de dood van zijn moeder (1937) trokken hij en zijn oudere broer Hugo (1916, overleden in 2002 in Madrid), die beiden de NSB-gedachten aanhingen, in bij zijn grootouders in Gorssel. In 1940 werkte Emil als tekenaar op het vliegveld Teuge. In 1942 en 1943 diende hij bij de Luftwaffe in Rusland. In oktober 1943 kreeg hij via oorlogsmisdadiger Ludwig Heinemann een aanstelling bij de Sicherheitsdienst in Arnhem, namelijk als zijn persoonlijk chauffeur.

Na de Slag om Arnhem week de SD uit naar Lochem, terwijl Rappard zelf in zijn huis aan de Joppelaan in Gorssel bleef wonen.

(Het huis uit 1857 had drie woningen, no. 33, 34 en 35, en is door de gemeente, nadat het onbewoonbaar was verklaard, in de jaren '70 gesloopt.)

(Fotocollectie Erwin Strookappe)

Voor zijn SD-collega Johnny de Droog regelde hij een onderkomen aan de rand van het Gelderse kerkdorp Joppe. De Droog trok er vaak samen met Rappard per fiets op uit om verzetslieden op te sporen.

Beide mannen hielden zich ook enige tijd op bij De Wormshoef in Lunteren, waar zij de geheim agent Abraham du Bois en kort daarna de verzetsman Pieter van Vark aanhielden. Deze beide mannen overleefden hun gevangenschap niet. In Lunteren werkte Rappard onder andere samen met zijn broer Hugo en Ries Jansen.

Als assistent van Heinemann was Rappard onder andere betrokken bij de executie van twee Britse krijgsgevangenen.

Rappard kreeg in december 1944 van zijn chef Heinemann "toestemming" om De Droog te liquideren. De Droog boekte de maanden daarvoor weinig aansprekende resultaten. Heinemann verdacht De Droog namelijk van diefstal. Bovendien zat het deze SD-chef dwars dat hij moest samenwerken met een politieke opportunist die eerder actief was geweest binnen het verzet en ten onrechte beweerde dat hij tijdens de Spaanse Burgeroorlog aan communistische zijde tegen het regime van Francisco Franco had meegevochten. Ook Heinemanns baas Arthur Thomsen had Rappard dezelfde suggestie aan de hand gedaan.

Rappard bekende achteraf op het punt gestaan te hebben De Droog in de rug te schieten, maar vond dat uiteindelijk te laf.

Tijdens de 'Hongerwinter' 1944-'45 waren veel wegen onbegaanbaar. Rappard en De Droog hielden zich daarom vaak op in Deventer, waar zij tevergeefs jacht maakten op de verzetsman Jan Berghuis.

“ ‘Johnny de Droog en mijn persoon waren heel veel in Gorssel en bleven dagen thuis, daar het slecht weer was en Johnny rust wou hebben’, memoreerde Emil Rappard kort na de bevrijding in zijn Utrechtse gevangeniscel.

Pagina na pagina zette hij gedetailleerd zijn oorlogsherinneringen op papier, zonder om de zaken heen te draaien.

‘We gingen alleen meest iedere dag naar Lochem om bonnen of levensmiddelen te halen.’ Op 19 januari kwam aan die gezamenlijke ritjes – vijftien kilometer heen en weer over modderige wegen – een voorlopig einde.

Rappard kreeg verlof om zijn naar Duitsland geëvacueerde, hoogzwangere echtgenote op te halen. Ze was zes dagen daarna uitgerekend. De baby verscheen uiteindelijk ruim een week na de geplande datum. Voor en na de bevalling bleef de aanstaande vader thuis om bijstand te verlenen. Hij spande zich in om basisbenodigdheden te verzamelen voor zijn vrouw en zoon. Het ging hem weliswaar eenvoudiger af dan de gemiddelde Nederlander om eten en kleding bemachtigen, maar ook voor hem was het verkrijgen van boodschappen niet makkelijk in een tijd met tekorten op elk gebied.

Johnny de Droog toonde zijn betrokkenheid door op kraambezoek te komen. Het waren schaarse momenten van ontspanning.”

(Bron: uit het laatste hoofdstuk van het boek van Erik Schaap, 'De levens van Johnny de Droog, Verzetsman en verrader', Zaandam 2020)

Getrouwd, met toestemming
van Reichsführer-#
EMIL RAPPARD
#-Rottf.
en
TILLY MUNNINGHOFF
Stationsl., G 227 Gorssel (Gld.)

(Storm, Blad der Nederlandse SS, 9 juni 1944)

EMIL RAPPARD
SS Unterscharführer
en
TILLY RAPPARD—
MUNNINGHOFF
geven met blijdschap kennis
van de geboorte van hun
Zoon:
GUSTAV ADOLPH LUDWIG
Feldpostnummer 06133.
Gorssel (Gld.)
Stationslaan G 229.
5 Februari 1945.

(idem, 30 maart 1945)

Twee weken later, op 19 februari 1945, kwam De Droog in Gorssel door pistoolschoten om het leven. Het blijft onduidelijk of Emil Rappard daarbij een actieve rol heeft gespeeld.

Gorssel.

Een paar dagen geleden mocht de burgerbevolking zich verheugen in het aanschouwen van hun aardsvijanden nummer één en twee en Dinsdag j.l. ging de mare, dat nummer drie geknipt was, namelijk het beruchte S.D.-lid v. Rappard.

Door de arrestatie en het verhoor van Rappard, heeft de P.O.D. Lochem opgravingen verricht, waarbij het lijk werd gevonden van een kovrier v. d. L.O.

Van Rappard heeft bekend, dat dit slachtoffer op geweldadige wijze door mishandeling met een eind touw om het leven werd gebracht.

Het onderzoek hierover is nog in volle gang. De te Vorden gevonden burger-slachtoffers zijn geïdentificeerd als behorende tot de secte „Jehova's Getuigen“.

De ongelukkigen werden gearresteerd en op aanwijzing van v. Rappard gefusilleerd, nadat zij eerst diverse mishandelingen moesten ondergaan.

Het ligt in de bedoeling v. Rappard nog deze week naar Gorssel over te brengen.

Thans is hier bij de P.O.D. bericht binnen gekomen, dat de beruchte S.D.-man Carel Emil van Rappard te Zeist is geïnterneerd.

Aan allen, die inlichtingen kunnen verschaffen omtrent de misdragingen van dit heerschap, wordt dringend verzocht hiervan ten spoedigste melding te doen op het bureau van de P.O.D. „Haytinghof“ te Gorssel.

(Trouw, 26 juni 1945)

GORSSSEL.

Van Rappard gearresteerd. Thans is hier bij den P.O.D. bericht binnengekomen, dat de beruchte S.D.-man Carel **Emil van Rappard** te Zeist is geïnterneerd.

Aan allen, die inlichtingen kunnen verschaffen omtrent de misdragingen van dit heerschap, wordt dringend verzocht hiervan ten spoedigste melding te doen op het bureau van de P.O.D. „Haytinghof“ te Gorssel.

(Het Parool, 30 juni 1945)

Twee S.D.-handlangers maakten Gelderland onveilig

Doodstraf en levenslang geëist

Voor het Bijzondere Gerechtshof te Arnhem hadden zich te verantwoorden de voormalige „Polizei-angestellte” Johannes Meindert Groin de Planque uit 's-Gravenhage en de ex-SD'er Carl Emil van Rappard uit Gorssel. Zij werden verdacht van mishandelingen van en moordpartijen op gevangenen, die opgesloten zaten op de villa „Wormshoeve” te Lunteren, waar de SD zijn tenten had opgeslagen. G. de P. had arrestanten aan de rand van een pasgedolven kuil doen neerknielen en ze daarna met een nekschot vermoord. Anderen had hij met gebonden ledematen mishandeld. Te Lochem had hij 15 personen gearresteerd. De verdachte zeide, dat hij zo had moeten handelen „daar hij anders zelf neergelegd zou worden.

De procureur-fiscaal eiste de doodstraf.

De verdachte Carel Emil van R. werd, omdat hij t.b.c.-lijder is, op een brancard de rechtzaal binnengebracht. Tijdens de bezetting was hij „assistent” geweest van de gefusilleerde SD'er Heinemann en zodoende was Van R. betrokken geweest bij de arrestatie van twee en twintig bewoners uit de Achterhoek. Van die 22 is een enkele in leven gebleven. Ook deze verdachte is op „Wormshoeve” „werkzaam” geweest. Na de arrestatie van een illegale werker uit Ede was de boerderij waar deze onder-

dak had gevonden platgebrand. Zes Franse militairen, twee Engelsen, drie getuigen van Jehova, drie burgers en de illegale werkers Abraham Dubois (Martien), Zijlstra, Dekker, Perk, Minne, de gebroeders Schaafsma en Steenbergen, Reinders e.a. zijn allen het slachtoffer geworden van SD-methodes, waaraan deze verdachte zijn medewerking verleende.

De procureur-fiscaal requireerde levenslange gevangenisstraf, in aanmerking nemende de lichamelijke toestand van verdachte.

Op 31 October zullen de uitspraken gedaan worden.

MR. J. LE POOLE LID DER TWEDE KAMER.

Nu de heer J. E. Stokvis zijn benoeming tot lid der Tweede Kamer in de vacature-prof. dr. J. Logemann (Arb.) niet heeft aangenomen, heeft de voorz. van het centraal stembureau de heer mr. J. le Poole te Noordwijk aan Zee benoemd verklaard tot lid van de Tweede Kamer. Naar wij vernemen ligt het in de bedoeling van mr. Le Poole deze benoeming te aanvaarden.

— Uit de Britse zône in Duitsland worden 2000 mijnwerkers, 250 metaalarbeiders en 250 textielarbeiders binnenkort in ons land toegelaten. Hoewel in principe personen met gezinnen niet zijn uitgesloten, wordt de voorkeur gegeven aan ongehuwden.

(Nieuwe Apeldoornse Courant, 24 oktober 1947)

Emil Rappard werd op 31 oktober 1947 veroordeeld tot vijftien jaar gevangenisstraf. Hij leed aan tuberculose, waardoor hij op een brancard de rechtszaal binnen werd getild. "Herhaalde malen ontstond op de stampvolle publieke tribune deining, wanneer een der voormalige S.D.-speurhonden in belachelijke verklaringen de feiten trachtte te weerleggen. IJzig wrang klonk het cynisch lachen der aanwezigen tegenover de beestachtige moordpartijen en mishandelingen waarvan in het dossier gewag werd gemaakt."

(Zutphens Dagblad, 23 oktober 1947)

Tijdens de rechtszaak deed Rappard geen pogingen de beschuldigingen te ontkennen, met uitzondering van de bewering dat hij De Droog zou hebben vermoord. Rappards ziekte was voor de procureur-generaal reden om niet de doodstraf, maar slechts levenslang te eisen. Algemeen werd aangenomen dat Rappard nog maar kort te leven had, maar tegen de verwachtingen in herstelde hij. Na zijn vrijlating week Rappard uit naar Zuid-Frankrijk, na eerst nog in Nederland gewoond te hebben. Anderhalf jaar voor zijn dood werd Rappard nog uitgebreid geïnterviewd door de journalist Erik Schaap voor diens boek over Johnny de Droog.

7. De bevrijding van Joppe

Op 31 maart 1945 arriveerden soldaten van de Hermann Goering-divisie in Joppe, waar ze zich inrichtten in huizen en het dorp te maken kreeg met inkwartiering. Hun kanonnen werden opgesteld in de bossen en de bewoners verbleven zoveel mogelijk in de kelder. In de nacht van 5 op 6 april vluchtten de Duitsers en kwam snel het nieuws dat de Canadezen in het dorp waren. Zeven geallieerde infanterietanks gingen richting het station, wat het begin van de bevrijding markeerde. Gedurende de oorlog gebeurde er veel in Joppe: de kerk moest klokken afstaan en door schade buiten gebruik gesteld, er kwamen meer onderduikers en er vonden luchtgevechten plaats. Ook werden treinen beschoten en het station gebombardeerd. En in december 1944 was men begonnen met de bouw van V1-lanceerbanen, wat leidde tot schade en gevaar voor het dorp.

Hotel De Eikenboom

“Op 31 maart kwam een hele troep Duitsers bij de Eikenboom aan. Zij behoorden tot de Hermann Goering-divisie. Het waren geen lieve jongens en zij vertelden dat de "Tommy's" al in Ruurlo zaten. Bijna iedereen kreeg te maken met inkwartiering, dus ook bij de werkbaas: een Feldwebel met zijn ondergeschikten namen twee kamers in beslag en iedereen in huis * moest maar wat opschikken. In de vroege morgen van 1 april vertrokken zij weer, maar tegen de avond weer inkwartiering. In het Zutphense bos en in het Koepelbos stonden de kanonnen opgesteld. Vanaf deze dag bleef iedereen zoveel mogelijk binnen, liefst in de kelder. In de nacht van 5 op 6 april vertrokken de meeste Duitsers. In de morgen van 6 april, ongeveer half tien kwam een meisje op de fiets door de Joppelaan en riep: "de Canadezen zijn al in het dorp". Even later kwamen er zeven infanterietanks langs Brinkman en Dikkers en gingen richting station. Eindelijk: het waren onze bevrijders.” * kasteel Joppe

(Bron: H.J. Jansen op de Haar, Joppe in oorlogstijd,
In: Ons Markenboek, april 1996, p. 36-37)

Uit bovenstaand artikel van Jansen op de Haar nog een selectie van wat andere gebeurtenissen uit de oorlogstijd in Joppe hierna opgetekend:

- Na het uitbreken van de oorlog evacueerde een deel van de bevolking van Gorssel naar de veiliger kleine buurtschap 't Joppe, die daar dienden te worden ondergebracht.
- Het aantal onderduikers in het dorp groeide in 1943 omdat in april veel Nederlandse militairen ervoor kozen niet in krijgsgevangenschap te gaan, maar onder te duiken.
- Ritmeester der Huzaren Jhr. H.I.B.Th.A. von Heyden bewoonde met zijn echtgenote Baronesse Van Hövell tot Westerflier en een zoon en dochter het kasteel Joppe.

Kasteel Joppe

Eind november 1943 ontving de jachtopziener, Hein Jansen, een met potlood geschreven kaart van zijn broodheer Ritmeester Jhr. Von Heyden uit het Kriegsgefangenenlager Stanislaw, waarbij deze hem berichtte dat het hem goed ging. (Stalag 371 Stanislaw lag in Oekraïne en er zaten meer dan 2000 Nederlandse officieren gevangen. Door de snelle opmars van de Russen ontruimd 6 januari 1944. De gevangenen werden snel daarna verplaatst naar Neubrandenburg boven Berlijn.)

- In 1942 moest de kerk z'n twee luidklokken aan de bezetter afstaan. In de kerk was de schade na een bombardement zodanig dat deze buiten gebruik werd gesteld. De gebrandschilderde ramen waren er allemaal uit.

- Begin december 1944 begon de bouw van de twee V1-lanceerbanen (Dortherweg en bij de Zessprong) en een groot stuk van het dorp werd tot "Sperrgebiet".

Direct al was er veel schade van afzwaaiende en ontploffende V1's.

De voorraden voor de lanceerbanen kwamen met vrachtwagen met opleggers en die werden gecamoufleerd aan de Amelterweg opgesteld.

- De Duitse troepen werden vanuit de lucht aangevallen een groot luchtgevecht vond plaats boven Joppe. Ook het station en de treinen werden beschoten, onder meer op donderdag 30 november 1944 met veel schade voor de omgeving. Geen ruit bleef er heel en menig dak raakte zijn pannen kwijt. Op 6 februari 1945 werd het station door bommen getroffen.

Station 'Gorssel', in 't Joppe

Hendrik van Enck

(Zutphen 13 april 1894
- Deventer 1 november
1944 Deventer)

Plaquette, onthuld op 11 juni 1948 op station Gorssel,
na sluiting van dit station verplaatst naar station Zutphen
(Foto Michiel ten Broek)

Hendrik van Enck was blokwachter van de Nederlandse Spoorwegen en verzetsman. Vermoedelijke woonadres in Gorssel (vanaf juli 1940): Groeneweg 1.

Hij nam deel aan de landelijke Spoorwegstaking, die begon in september 1944 en dook onder bij de boerderij van Gerrit Slagman (zie aldaar). Bij de razzia op de boerderij op 14 oktober 1944 werd hij opgepakt en gevangen gezet de Landwachtkazerne in Deventer. Aan de uitbraak van twee medegevangenen, ook gepakt bij de razzia, in de nacht van 31 oktober 1944 nam hij geen deel, op het ingeschatte risico opnieuw opgepakt te kunnen worden en in de verwachting als oudere man toch wel vrijgelaten te worden. De volgende dag werd hij door de Sicherheitsdienst zo zwaar mishandeld dat hij dat niet overleefde. Zijn lichaam en graf zijn nooit teruggevonden.

(Bronnen o.m.: Paul van de Water, 'De Landwacht, Paramilitaire terreur in bezet Nederland', 2023; en M.W. Enserink, 'Met Evert is niks te beginnen', In: Ons Markenboek, april 1990 p. 52)

Treinverkeer

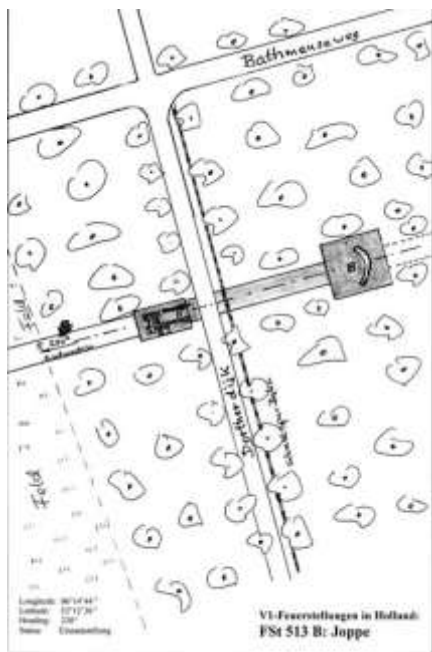
De Nederlandse Spoorwegen sloten in 1940 een 'loyaal samenwerkingscontract' met de Duitsers om het bedrijf voort te laten bestaan. Zo zou het goederen- en personenvervoer niet in gevaar komen. Keerzijde was dat de Duitsers de Spoorwegen gebruikten voor vervoer van militairen en materieel. De NS bouwde voor de bezetters zelfs nog de spoorlijn naar Westerbork en verdiende daar flink aan.

De spoorlijnen waren regelmatig doelwit van het verzet en de geallieerde luchtaanvallen. Ook de lijn Zutphen-Deventer moest het ongelden.

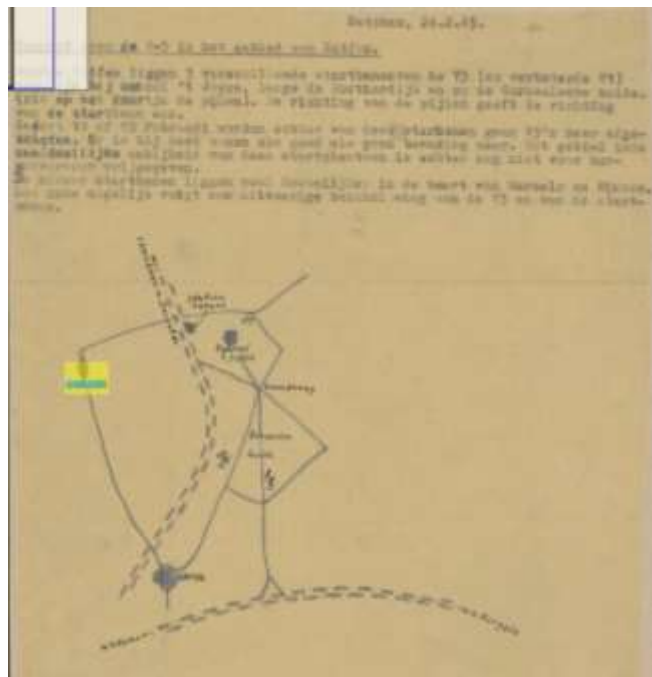
Pas eind september 1944 riep de Nederlandse regering in ballingschap de NS op om te gaan staken. 30.000 spoormedewerkers legden het werk neer en de staking duurde tot de bevrijding.

8. V1-lanceerbaan Joppe

In en om Joppe lagen drie V1-lanceerplaatsen, waarvan deze op de Dortherdijk. Behalve de betonnen plaat van het richtplatform en rails, valt er vandaag weinig meer van de gruwelijke geschiedenis te zien. De V1's, onbemande vliegende bommen, werden hier van 16 december 1944 tot 16 februari 1945 afgevuurd op de door de geallieerden veroverde haven van Antwerpen. Al met al vielen daardoor in de stad en haven zo'n 4.000 slachtoffers. De lanceerplaatsen waren goed gecamoufleerd, waardoor ze moeilijk door geallieerde vliegtuigen te ontdekken waren, hoewel de locatie door het verzet naar Engeland was doorgeseind. Het V1-wapen bleek nogal onbetrouwbaar, waardoor ze vaak voortijdig ontploften of verkeerd terechtkwamen. De omliggende dorpen in de vliegbaan, waaronder Eefde, en ook Warnsveld, werden getroffen door neergestorte V1's, wat leidde tot tientallen dodelijke slachtoffers. 15 onontplofte bommen moesten tot nog in 1981 onschadelijk worden gemaakt.

(Bron: © Volker Pelz, Düsseldorf, 2003, In: Henk Koopman, 'Vergeltungswaffen in Nederland, Inzet van de V.1, V.2 & V.4 vanaf Nederlands grondgebied 1944-1945', Flying Pencil NL, 2018)

(Bron: © NIOD Archief 251a Stichting LOLKP)

Op de Dortherdijk, ca. 100 meter van de kruising met de Joppelaan, heeft een lanceerbaan gestaan. Zulke banen stonden eerst in Noord-Frankrijk, maar werden na de invasie in 1944 ontmanteld en verplaatst. Vanaf begin oktober 1944 lag hier een lanceerplaats voor V1's, vliegende bommen.

Die werden van 16 december 1944 – 16 februari 1945 afgeschoten, als ondersteuning van het Ardennenoffensief, op de haven van Antwerpen, de toen al bevrijde stad, waarom hevig werd gevochten.

(Ook in Harfsen en op de heide bij de Zessprong in Joppe lag een lanceerbaan.)

Lanceerbaan Joppe
(Bron: www.oorlogsbronnen.nl)

Een V1 startklaar

Ontdekking van de lanceerbaan
door de binnentrekkende Canadezen,
april 1945

V-1 startbaan, 16 mei 1945
(Beeldnummer 1020; Collectie NIOD)

Zo in het bos verborgen was de lanceerplaats erg goed gecamoufleerd.

Behalve de betonnen plaat van het richtplatform en rails valt er vandaag weinig meer van de gruwelijke geschiedenis te zien.

Voor een vrij schootsveld werden bomen gekapt. Te hoge bomen werden bij de voet afgezaagd en de top werd met kabels weer aan de voet bevestigd! De startbaan werd zwaar gecamoufleerd met netten en takken. Het verzet had de lanceerlocaties wel aan Engeland doorgegeven, maar ze zijn door de grondige camouflage nooit door de geallieerde vliegtuigen ontdekt en gebombardeerd.

Door de luchtfotospionage zijn er ook foto's gemaakt van de opstelling in Joppe. Niet van de apparatuur zelf, doch wel van het bosje waar de startbaan stond en van de baan die de V1 nam. Duidelijk was te zien dat de baan vlak voor Huize Joppe langs ging, eveneens dat er daarbij een gecrashte V1 was terechtgekomen.'

E 180/45. 034
Group Albrecht.

V-1 Activity.

GELDERLAND - ACHTERHOEK.

27-12-1944. Since 16-12-1944 at about 17 hours, great activity. They are launched at an angle of 30 degrees; 70 % came down before they crossed the IJssel and most of them did not explode.

Launching sites: 1. sheet 33 E. pt. 33.20-69.90, at the back of "Huize Joppe".
 2. sheet 33 E. pt. 32.50-67.50, between road and railway.
 3. sheet 33 E. pt. 36.30-68.80.
 4. sheet 34 W. pt. 0.00-69.50, at castle Golde.
 5. near Lettele, more details will follow.

Supply: for 1, 2 and 3 supply comes from Zutphen and stopping-place Joppe; for 4 supply arrives from Lochem.

Amalte: sheet 25 E. pt. 31-69: + 50 cars W.L. marked with yellow and pink square. They are used for supply purposes. Cars between IJsselt and Lochem bear sign: H, number below 50.

De verzetsgroep Albrecht zond berichten over de V-lanceringen regelmatig naar Engeland. (Document Erfgoedcentrum Zutphen)

In de directe omgeving werden de boerderijen en huizen ontruimd. Deze boden huisvesting aan de benodigde 50 tot 60 soldaten. Aan de Dortheweg moesten houten werkplaatsen gebouwd, want daar werden de V1's in elkaar gezet en gecontroleerd. Op het betonnen richtplatform vallen rails en vaag nog de (graden)boog te herkennen. Er werd een magnetisch kompas gebruikt om de juiste richting te bepalen.

De V1 (Vergewaltungswaffe 1) wordt ook wel het eerste raketwapen ter wereld genoemd. Het was een gerobotiseerd vliegtuigje zonder piloot, van ca. 8 meter, met een straalmotor en een lading van 830 kilo. De startbaan had een lengte van 46 meter en bij het verlaten daarvan bedroeg de snelheid al zo'n 250 km per uur die in de vlucht opliep tot 600 km per uur.

De Duitsers schoten de V1's meestal op Engeland, met name op Londen. Ook in het westen van ons land werd vanaf bijna twintig plekken op Engeland geschoten. En Oost-Nederland verschaft de bezetter veel bos en een gemakkelijke aanvoer per trein uit Duitsland, waarbij de kwetsbare bruggen bij Zutphen en Deventer vermeden bleven. In de omgeving van Deventer, zijn ongeveer 3.500 V1's gelanceerd. 211 V1's daarvan en daarenboven ook nog de geavanceerde V2's (met 3 keer de geluidssnelheid) hebben het havengebied en Antwerpen bereikt. Vele doelen werden 'overschoten'. Op Antwerpen en haven kwamen totaal 2.448 V1's terecht, met als gevolg ca. 4.000 slachtoffers en een immense schade.

De totaal meer dan 12.000 V1's werden door dwangarbeiders gefabriceerd, zoals in het concentratiekamp Mittelbau-Dora. Het veelvuldig mislukken van de lanceringen was ook het gevolg van hun sabotage.

De ontwikkelaar van de V2, Wernher von Braun, die daarom als oorlogsmisdadiger mag worden beschouwd, zou later aan de basis staan van het Amerikaanse ruimtevaart-programma.

De V1 was z'n tijd ver vooruit, maar niet erg betrouwbaar. Het was een bij de bevolking zeer gevreesd wapen. Vele burgers hebben hun leven verloren door dit wapen.

De bevolking lette bij het lanceren goed op of de motor het wel deed, want anders was men niet veilig in de route, waar deze V-1 overvloog. Veel V1's kwamen na het afschieten in de directe omgeving terecht, bijvoorbeeld omdat de motor afsloeg of als ze uit koers raakten. Het buurdorp Eefde lag in de vliegbaan. Daar kwamen tientallen inwoners om het leven door zulke voortijdig ontplofte V1's. Vijftien onontplofte bommen zijn, laatstelijk nog in 1981, ontmanteld.

V1, neergestort bij de Zessprong
(Foto in 'Met de voet dwars')

Berging van V1-restanten
in Gorssel 1981 (Bron: IMG/KL)

Het drama van Warnsveld

Men vermoedde de bevrijding al nabij. De ingekwartierde Duitsers verlieten reeds de door hen gevorderde huizen. Op 28 maart 1945, tegen elf uur in de avond, trof een haperende V1 het dorp Warnsveld op de Molenbult in het hart. Het projectiel kwam uit het noordoosten. Misschien uit Lettele; daar sloot de lanceerbaan namelijk als een van de laatsten, op 29 maart. 12 mensen lieten het leven en 22 huizen werden volledig vernield, zoals de boerderij van Bernard Kapper. De kleren van de mensen werden uit de verwoeste huizen tot hoog de bomen in geblazen. Ter nagedachtenis is ter plekke voor de omgekomenen een monument opgericht.

Boerderij Kapper kreeg de voltreffer
(Bron: beide foto's uit de fotocollectie Thate, Regionaal Archief Zutphen)

Puinresten

[Het drama van Warnsveld - Gelderland \(75jaarvrijheid.nl\)](http://75jaarvrijheid.nl)

Een monumentje

Een monumentje, gemaakt van een staartstuk, opgericht na de bevrijding bij de V1-startbaan

afvuurplunjer (Bron: museum vliegbasis Deelen)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

Gestolen

De enorme ijzeren staven vervielen na de bevrijding aan de staat, als "vijandelijk vermogen". De startbaan te Joppe blijkt gestolen te zijn. Men heeft er een dag lang hard aan moeten werken om het in die tijd kostbare ijzer met snijbranders klein te krijgen. Vervolgens reden de dieven het op een vrachtauto weg, de schaarse voorbijgangers minzaam groetend.

(Bron: Willy H. Heitling, Startbaan van wonderwapen werd gestolen.

In: Ons Markenboek, april 1985)

De overval op boerderij Het Zonnenberg van de familie Slagman

Het Zonnenberg van de familie Slagman was een broeinest van verzet. Tientallen onderduikers, piloten, joden en knokploegen kregen daar onderdak. Op 14 oktober 1944 werd de boerderij in de vroege ochtend door meer dan 60 landwachters en SD-ers overvallen. Gerrit Slagman en de onderduikers, w.o. twee Poolse piloten en een Frans-Canadese boordschutter werden gearresteerd. Twee onderduikers wisten te ontsnappen. De boerderij werd na de overval geplunderd en platgebrand; de arrestanten zijn naar de landwachtkazerne in Deventer afgevoerd. Gerrit Slagman – postuum onderscheiden door alle geallieerde landen, w.o. de Amerikaanse ‘Medal of Freedom’ – keerde niet terug uit het concentratiekamp Wöbbelin. Hij overleefde de bevrijding daar met enkele dagen, stierf op 12 april 1945, 46 jaar oud. Zijn twee zusters, Jaantje en Heintje, moesten alleen verder op de boerderij, die na de oorlog nieuw is opgebouwd. Bij de inrit is ter blijvende herinnering in 2023 een ‘Stolperstein’ gelegd.

de boerderij 'Het Zonnenberg
(Fotocollectie Erwin Strookappe)

Gerrit Slagman,
(schilderij Boukeliën Schenkels-Brinkman, 2021)

Het Zonnenberg van de familie Slagman was een broeinest van verzet. Tientallen onderduikers, piloten, joden en knokploegen kregen daar onderdak. Op 14 oktober 1944 werd deze boerderij in de vroege ochtend door meer dan 60 landwachters en SD-ers overvallen. Allen werden gearresteerd, inclusief de vijf onderduikers, twee Poolse piloten, Fabian Tugokinsk en Damian Tomiczek, de Frans-Canadese boordschutter Sgt. Jean Louis Nazaire 'Johnny' Warren en Evert de Jonge, die onderweg werd gearresteerd. (Zie over hem hieronder.) Mogelijk was de boerderij verraden door een infiltrant die wist dat het verzet op 13 oktober 1944 een transport van door vliegtuigen gedropte wapens onderin een mestkar afkomstig uit Twente had afgeleverd. Overigens, ook in de buurt was het een 'publiek geheim' dat op Het Zonnenberg steeds weer nieuwe knechten verschenen en weer verdwenen en dat er zich schuilkelders bevonden.

De boerderij werd na de overval geplunderd en platgebrand, de koeien meegenomen en het pluimvee ter plekke afgeschoten. Nadat Slagman en 11 onderduikers vier uur lang met de handen omhoog tegen een muur voor een vuurpeloton hadden gestaan en afgetuigd werden met slagen van geweerkolven, zijn de gearresteerden naar de landwachtkazerne in Deventer afgevoerd. Daar wordt Hendrik van Enck vermoord (zie ook de tekst over Joppe) en twee arrestanten weten te ontsnappen. En twee onderduikers wisten tijdens de overval te ontkomen. De twee Polen en de Canadees, op weg naar een gevangenkamp in Duitsland, vluchtten in Nederland uit een rijdende trein.

Gerrit Slagman, hij is postuum onderscheiden door alle geallieerde landen, w.o. de Amerikaanse 'Medal of Freedom' (op 12 maart 1947), is niet teruggekeerd uit het concentratiekamp Wöbbelin. Hij overleefde de bevrijding van het kamp met enkele dagen, stierf op 12 april 1945, 46 jaar oud, ver van zijn vaderland, dat hij zo lief had en waarvoor hij zijn leven heeft ingezet en gegeven. De zusters Slagman, Jaantje en Heintje bleven niet lang gearresteerd, maar waren wel van huis en haard verdreven. Hun broer hebben zij niet meer teruggezien. De zusters overleden begin 1970, kort na elkaar.

Jaantje Slagman

Heintje Slagman

Na de oorlog is de boerderij, met behulp van de 'Wederopbouw Boerderijen', weer nieuw gebouwd. Eén ding is toen bewaard gebleven: de grote geheime kelder in de schuur. Die ligt nu onder de koestal van de nieuwe boerderij. De ingang van de kelder lag tijdens de oorlog in een varkensschot. Als je erin wilde, moest eerst het varken aan de kant, de mest weg en daarna kwam je in een gangetje naar de kelder. Veel onderduikers zijn door deze kelder gered.

(Bronnen: o.a. Bevrijdingstocht Harfsen en Omstreken en J.H. Goorman, 'De overval op de boerderij "Zonnenberg" van de familie Slagman, In: Ons Markenboek, april 1990, p. 40-41)

Snel vonden ze bescherming in Huis 't Joppe', bij mevr. Von Heyden. De jonker typte hen een valse Ausweis van de 'Organisation Todt', gaf elk een spade, en ze gingen daarna op weg naar Bathmen. Daar werd Maarten op 6 april 1945, half negen in de morgen, door de Canadese gevechtswagens bevrijd en door de Engelse Militaire Politie vanwege een valse pas aangezien voor een Duitse spion en na in Vorden z'n onschuld bewezen te hebben in Lochem, waarna hij, nu als vermeende NSB-er, in de cel belandde, maar er zich snel uit praatte.

Na weken terug op Het Zonnenberg vernam hij van de gezusters Slagman, die nu verbleven in een overgebleven varkensschuur, dat hun broer Gerrit en de Gorsselse onderduiker Koos Dikkers en stuurman Jan Sonnenberg uit Deventer, net als Gerrit Slagman, in Wöbbelin om het leven waren gekomen.

(Bron o.a. 'Met de moed van de angst. Oorlogsbelevissen in Achterhoek en Liemers', Red. Henk Krosenbrink, 1981 en het uitvoerige verslag van Maarten van der Bijl in het archief Erfgoedcentrum Zutphen, waar hij zich ten slotte verbaast dat "de massa zo weinig begrijpt" van het werk dat door de ondergrondse is verricht.)

Zaterdag 14 Oktober 1944.
We werden 's morgens om
6 uur wakker. Alleen stonden
op behalve Maarten en h.
Om half negen werden we
door bloot gewaarschuwd, dat
er moffen op het erf liepen. Hij
heeft de deur gesloten en we
en toen begon de vreeselijke
dag van mijn leven.
We werden vernomen
van moffen en hollands.
De voetstappen dreunden boven
ons hoofd. Wij lagen stil en
hielden ons hart vast.
Ma een tijdje aten we een
stukje en gaven ons over aan
allerlei gitsingen. Van het
de hufwaffen zijn die afweer
in de wei wel rikken of gewas
jongens van de club. Maarten
meken de belken de stem van

Pagina uit het dagboek van Henk Rauwerdink over 14 oktober 1944
(Bron: NIOD)

Bestuursleden Pluimveevereniging 30-er jaren
(Gerrit Slagman staat tweede van links)

De dichter en verzetsstrijder Ed. Hoornik (1910-1970) schrijft op 17 mei 1943 aan een vriend: “Mijn tegenwoordige ‘patroon’, die mij een nogal ‘gedegenereerde’ stedeling vindt, is niettemin nogal tevreden over mijn vorderingen in de kunst van het melken, karnen enz.”

Op de zolder van de boerderij Het Zonnenberg schrijft hij tijdens zijn onderduik het gedicht ‘Ik zat in de toren’. (In: ‘Verzamelde Gedichten, 2006, p. 167)

Daaruit de volgende strofen:

“Een keer dat ik zat in gedachten
van heimwee vervuld naar de stad,
naar het diepe groen van de grachten
en het diepste dak ik bezat (...)

Ik voelde ze over mij komen,
de jaren van walging en pijn,
de dag die zou zijn zonder droom en
de nacht die vol wanhoop zou zijn. (...)

En nu in het midden der dagen,
die zijn als ze werden voorspeld,
met de bittere nederlagen,
de vervreemding en het geweld (...)

En uit zijn gedicht ‘Tot de doden’ (p. 233):

“Straten houden uw namen
Voor heden en morgen in stand
Maar onze kinderen brengen ze
niet meer met u in verband.”

Ed. Hoornik werd in 1943, in een huis van een vriend, gearresteerd en in Dachau op 29 april 1945 door de Amerikanen bevrijd.

(Bron: Met het oog op Gorssel, 2022)

Foto PR

Op 22 december 2023 is bij de inrit van de Gerrit Slagmanstraat 2 een Stolperstein gelegd.

Evert de Jonge

Evert de Jonge (7 april 1921 – 2014) weigerde de 'loyaliteitsverklaring' voor studenten te tekenen, brak zijn studie in Delft in 1943 af en dook onder in Harfsen.

Op 14 oktober 1944 wordt hij daar gearresteerd, naar de boerderij van Slagman gebracht en met anderen in de landwachtkazerne in Deventer opgesloten.

Op de nacht van 31 oktober ontsnapte hij, samen met een celgenoot, door met een onder de deur doorgegraven latje de grendel te lichten en met een afdakje over een muur te klimmen. Via het rooms-katholieke ziekenhuis bereikten ze de verzetsman 'Oom Kees'.

Onderduiker Evert vond zijn bruid, Gerrie Nijhof, op een andere boerderij, 'De Prins' in Harfsen.

Na de oorlog werd Evert de Jonge leraar wiskunde/mechanica en schooldirecteur.

Het bevrijdende 'latje' wordt bewaard in de collectie van de historische vereniging 'De Elf Marken' in Gorssel.

(Bron: M.W. Enserink, 'Met Evert is niks te beginnen (1940 - 1945),

In: Ons Markenboek, april 1990, p. 50-53.)

9. De Zessprong; de avonturen van Frits Gies

De veertienjarige Frits Gies (1930) maakte in 1945 in de vuurlinie de bevrijding mee, na een nacht van geallieerde bombardementen. Het Duitse kanon bij De Zessprong was plots verdwenen, maar achter de ramen bewoog nog een Feldweibel. Die verscheen pas buiten toen Frits, in een Canadese jeep meegenomen, hem aanwees terwijl een tank zijn loop op De Zessprong gericht hield. In zijn boek 'Bist du ein Jude?' (2020) beschrijft Gies verder hoe hij door zijn vader, specialist in het vervalsen van documenten, betrokken wordt in diens verzetsactiviteiten. Soms weet hij in een namaakuniform van de Hitlerjugend de Duitsers een hak te zetten. Het gezin Gies herbergt in Zutphen in de oorlog vele Duits-joodse onderduikers. En in 1944 worden vijf Duitse soldaten, die niets van het nazisme moeten hebben, w.o. Arnold Graf von Keyserling, een achterkleinzoon van Bismarck, enige maanden bij hen ingekwartierd. Deze graaf organiseert bij zijn eigen Wehrmacht-onderdeel brood en kolen voor het gezin. Hun vakantiehuis, tussen Lochem en Warnsveld, dat ook voor onderduikers werd gebruikt, is vanwege zijn historische waarde overgebracht naar het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem.

Frits Gies in 2016 voor De Zessprong
(foto familie Gies)

Frits Gies (1930) schreef een kroniek 'Bist du ein Jude? Hoe een joodse tiener de nazi's overwon.' (2018) over zijn sociaaldemocratische familie en over de turbulente levens van zijn grootvader, zijn vader en van hemzelf. Hij maakt als veertienjarige de bevrijding mee. Voordat de eerste linie van het Duitse front aan het Twentekanaal in elkaar stortte, trok de vijand zich terug naar een tweede linie bij café 'De Zessprong', een halve kilometer voorbij het huis aan de Dortherdijk waar het gezin tijdelijk verbleef.

“Bevrijd waren we niet. We zaten nu in een vuurlinie die van twee kanten bestookt werd. Zo was het dan ook niet vreemd dat wij nog vijandelijk bezoek kregen. Een jonge blonde Duitse soldaat vroeg mij, kijkend naar het kelderraam, verlegen en wat onderdanig: “Haben Sie einen Keller?” Vertwijfeld, omdat ik dacht dat hij van ons huis een stelling wilde maken, zei ik: “Nein”. (...)

Een paar dagen later zou ik een ontdekking doen die mij nog jaren bezig zou houden. (...) toen ik weer op weg ging met mijn melkkan. Ruim honderd meter voor hun stelling stond een mij bekende officier met een verrekijker. In de veronderstelling dat hij mij wel zou herkennen liep ik rustig door. Ik had geleerd gewoon door te lopen om niet verdacht te lijken bij onraad. De officier zag ik verdwijnen en direct daarna kwam een soldaat te voorschijn die zijn geweer op mij richtte. Door de in de oorlog aangeleerde reflexen, dook ik zonder mij te bedenken de berm in. Tegelijkertijd hoorde ik naast mijn oor, alsof er hard met een zweep werd geslagen, de luide klap van een voorbij vliegende kogel. Via het bos rende ik achter mijn reddingsengeltje naar huis terug, niet wetend, zoals later zou blijken, dat mijn vader door eenzelfde bravoure in Exel gearresteerd en ter dood veroordeeld was. (...)

Korte tijd later hoorden wij opnieuw geronk. Het waren motoren van Engelse bommenwerpers die wij langzaam zagen overvliegen. In een strook langs ons huis werden de bommenluiken geopend en met hels lawaai kwamen allerlei metalen voorwerpen naar beneden, waarvan sommige stukken aan kleine parachutes hingen. Ik gilte naar mijn moeder: “Naar de kelder! Het is een waarschuwing, ze gaan bombarderen!” Nauwelijks waren wij in de kelder of de boel barstte echt los. Met korte tussenpozen volgden hevige artillerieaanvallen waarbij granaten huilend en fluitend overvlogen of vlakbij insloegen. (...)

De hele nacht bleef het schieten aanhouden. De volgende morgen was het weer even stil. In de woonkamer lag nog het opgemaakte bed, waarop mijn moeder met mijn broertje zou hebben gelegen, doorzeefd met granaatsplinters. Vanaf dat moment besepte ze eindelijk dat het echt oorlog was.” (...)

Bij café De Zessprong was geen Duitser te zien. Alleen het met takken gecamoufleerde fietsenrek stond er nog. Vreemd genoeg was een eerder geïnstalleerd kanon waarmee de kaarsrechte Dortherdijk kon worden bestreken, verdwenen. Voor het keukenraam van het café zag ik plotseling het hoofd van een Duitse Feldwebel verschijnen. Een paar dagen eerder had ik hem bij het kanon nog gegroet. Even stond hij mij verschrikt aan te staren, om weer even plotseling te verdwijnen. (...)

Vlak bij ons huis kwam buurman Poelert op zijn zondagse fiets aanrijden. Druk gebarend en zingend draaide hij om en verdween weer in de richting waaruit hij gekomen was, terwijl hij schreeuwde: “de Canadezen, de Canadezen kump d'r an” Dit waren woorden die mij onwerkelijk in de oren klonken, zou het dan eindelijk zover zijn, de oorlog afgelopen? Geen angst meer? Zou mijn vader terugkomen? Zouden mijn vriendjes en hun familie uit de kampen komen? Tante Sarah? Opa en oma in den Haag nog in leven? Geen SD meer? De bezetters voorgoed verdwenen? Zomaar weer over straat kunnen lopen? Vrij zijn en alles kunnen doen en zeggen wat je wilt! Eindelijk naar ons eigen huis in Zutphen! Eindelijk weer bij elkaar, een gezin! (...)

Nóg waren wij niet bevrijd, maar er was ook geen bezetting meer. Het was alsof ik in het luchtledige zweefde en ik hoorde een onwerkelijke stilte die soms onderbroken werd door gerommel in de verte, om ons eraan te herinneren dat het nog niet voorbij was. De wereld scheen stil te blijven staan, bomen hielden op te groeien, vogels hadden hun gezang gestaakt en alles wachtte op dat ene moment. Bevrijding! Bevrijding! Vrijheid brandt mij in mijn hart, van adem nog verstoken. (...)

Na vol ongeloof een juichende Poelert te hebben nagestaard, die als een heraut op zijn glimmend stalen ros dat hij jarenlang in de hooiberg had verstopt verder galoppeerde, zagen wij in de verte langzaam drie kleine stipjes naderen bij De Zessprong: achter de ramen van café De Zessprong aan de Dortherdijk dook plotseling een Feldwebel op. De morgenzon scheen vredig over de velden en in dat licht zagen we, alsof het een zondagse wandeling betrof, vreemde wandelaars naderbij komen. Wat waren dat voor mensen die zonder zware spijkerlaarzen lachend op ons afliepen en geen dreigende geweren op ons richtten? Een van hen liep in de linkerberm met een pistool aan zijn pink. De andere twee liepen in de rechter berm, de een met een stafkaart in zijn hand, de ander droeg een radio met lange antenne op zijn rug. Eindelijk! Eindelijk! Dit waren onze bevrijders. Mijn moeder, zuster en de vrouw van dokter Levy vlogen ze om de hals, handen werden geschud, zuurtjes en chocolade uitgedeeld, terwijl boerenvrouwen nog wat verlegen toekeken naar die stadse taferelen. "German, did you see German?" was de eerste vraag die zij stelden.

"Yes, Mof daar in café, half of kilometer", was mijn antwoord in mijn beste Engels dat ik van de toentertijd bij ons ingekwartierde, goede Duitse militairen had geleerd. Via het kastje dat een van de bevrijders op de rug droeg werd getelefoneerd. Even later kwam er een Jeep met hoge snelheid aanrijden. Een vriendelijke officier vroeg: "How many German?" Mijn ene wijsvinger vond hij voldoende. Weer werd er gebeld en kort daarop kwam een grote tank aanrazen die naar het café werd gedirigeerd. De officier nodigde mij uit in zijn Jeep plaats te nemen om de weg te wijzen. Ik stond erbij toen die enorme tank met een grote zwaai stil stond en dreigend zijn kanon op café De Zessprong richtte. De deur zwaaide open en de bewuste Duitse Feldwebel kwam lachend met zijn handen omhoog naar buiten waar hij zijn Canadese tegenstanders hartelijk de hand schudde. Geanimeerd stonden vriend en vijand een poosje te praten. Er werden sigaretten opgestoken waarna de krijgsgevangen Duitser vrolijk zwaaiend boven op de tank werd afgevoerd. (...)

Diezelfde dag volgden lange rijen infanterie, pantserwagens, tanks, vrachtauto's met kanonnen en hoge vrachtauto's met boten, die bestemd waren voor de pontonbrug over de IJssel bij Gorssel waar de eerste oversteek naar de Festung Holland zou plaats vinden. Wat een verschil met het haveloze, terugtrekkende Duitse leger van enige dagen daarvoor. In het bos naast ons huis werden de zomerhuisjes opengebroken en namen Canadese militairen ze in bezit. (...)

Aan de rand van het bos, in een greppel langs de zandweg, lag een andere uitgestreden frontsoldaat, als symbool van Hitlers waanzinnige bevelen. Met afgrijzen stond ik te kijken naar het lichaam van een blonde Duitse soldaat. (...) Het was de jongen voor wie wij geen plaats hadden in onze kelder.

Toen heb ik voor hem gehuild, met diep verwijt aan mezelf, zoals ik dat vaker zou doen als ik aan hem dacht. Waarom had ik toen niet gezegd: “Jawohl, komm in unser Keller”. Dan had een Duitse moeder ergens ver weg misschien niet hoeven huilen.”

(Bron/uit: Een bevrijdingsverhaal uit Eefde. Homme Krol koos fragmenten uit het boek van Frits Gies. In Ons Markenboek 2016, nr. 2, p. 10-15)

Frits was 10 jaar toen de oorlog uitbrak. Hij woonde destijds in Zutphen. Al voor de oorlog hielpen zijn grootvader en vader joden uit Duitsland vluchten. Zijn vader was een specialist in het vervalsen van papieren. Daarmee maakte hij menig jood tot ariër. Vader Gies reisde vaak onder een valse naam naar het westen van ons land om persoonsbewijzen en bonkaarten aan onderduikers te geven. In de jas van de jonge Frits naait zijn vader bijvoorbeeld documenten, omdat hij als kind niet zo opvalt. In de binnenstad van Zutphen saboteert Frits junior een Duitse radiowagen en jat hij hout uit gebombardeerde villa's.

Ook werd waar mogelijk gebruikgemaakt van de omkoopbaarheid van mensen. Zo werd de secretaresse van Aus der Füntten – verantwoordelijk voor de deportaties in Nederland – met een gouden slavenarmband ertoe gebracht om een doorslaggevende draai te geven aan het lot van mensen. Het gezin Gies werd overigens beschouwd als een gemengd huwelijk waardoor ze lange tijd buiten schot van de Duitsers bleven.

Vader Gies was als juridisch adviseur in dienst van het Nederlands Verbond van vakverenigingen (NVV). Toen het werkgevers werd verboden om nog langer joden in dienst te hebben, werd Gies bij de baas ontslagen. Hij kreeg een ‘aanbod’ om te blijven werken als hij zich zou afkeren van zijn joodse familie en wortels. Het antwoord: ‘Val dood! Uit de verhalen van Frits Gies over de oorlog blijkt dat het verzet tegen de Duitsers niet was gebaseerd op geweld maar vooral op slimheid. Met vaak prachtige stukjes ‘toneel’ en de nodige branie bereikten ze hun doel. Zo bezat de jonge Frits een namaakuniform van de Hitlerjugend. En zijn vader schroomde niet om plaats te nemen in een treincoupé waar ‘Nur für Wehrmachtpersonal’ op stond. Als daar al Duitse militairen zaten, klakte Gies de hakken tegen elkaar, strekte zijn arm uit en riep: ‘Heil Hitler’. Het kwam niet in de Duitsers op dat ze te maken hadden met een jood.

Diep in de bossen tussen Warnsveld en Lochem, de Almenseweg 2 in Warnsveld, liet de vader van Frits Gies, dan 6 jaar oud, in 1936, vlak voor het uitbreken van de oorlog een vakantiehuis bouwen. (Tegenwoordig is dat naar het in het Nederlands Openluchtmuseum gebracht). Het huisje is gebouwd om, vanwege de tuberculose van vader, er zelf te vertoeven, maar ook om met het oog op de naderende oorlog joden onder te brengen. Door zijn werk in Duitsland vermoedde Frits sr. namelijk al dat er rampspoed aan zat te komen. Hij was goed op de hoogte van de opkomst van Hitler, het uitgesproken antisemitisme en het toenemend anti-joods geweld.

De brandende synagoge in Rostock;
10 november 1938;
(Fotoarchiv der Hansestadt Rostock,
foto Friedrich Best)

Na die 'Kristallnacht' heeft de familie Gies verschillende Duits-joodse vluchtelingen in het huisje laten verblijven. De Nederlandse regering had toen al de grenzen gesloten voor Duitse vluchtelingen. Samen met de opa van Gies en een bevriende gemeente-ambtenaar schrijft vader Gies joodse vluchtelingen in op het adres in Zutphen. Op deze manier konden de vluchtelingen aantonen dat ze in Nederland woonden en werden ze niet bij de grens tegengehouden. Zoals Sali Urbach, hij vluchtte samen met zijn vrouw Gussie en dochter Ilse al voor de oorlog vanuit Leipzig. Daarbij werd hij geholpen door de familie Gies. In het vakantiehuis plande de joodse familie een vlucht via België en Frankrijk naar Zwitserland. Het is ze niet echter gelukt die reis te volbrengen. Salie en zijn vrouw zijn allebei vermoord in Auschwitz. Hun dochter is veilig in Australië aangekomen. Haar nakomelingen hebben het verhaal verteld, dat bezoekers aan het huis in het openluchtmuseum vandaag kunnen horen.

De familie Gies ging aldus in het verzet en Annie Gies-de Haas (14 augustus 1901 - 1 juli 1995), de moeder van zoon Frits, heeft hiervoor in 1974 de Yad Vashem-onderscheiding 'Rechtvaardigen onder de Volkeren' ontvangen. Annie Gies-de Haas en haar echtgenoot boden namelijk in hun huis in Zutphen onderdak aan drie Duits-joodse vluchtelingen. Net voordat die in juli 1942 zouden worden opgepakt namen zij Erwin Juhl, zijn vrouw Aenne Juhl-Kaufmann en haar zus Ilse Swaab-Kaufmann uit Amsterdam in huis, waar ze werden behandeld als leden van hun familie. Ze bleven er tot de zomer van 1943, toen ook Frederik, die joods was, moest onderduiken omdat hij werd gezocht in verband met zijn verzetsactiviteiten en werden daarna elders ondergebracht. De Duitsers bleven Annie en haar kinderen nauw in de gaten houden en uiteindelijk nam de SD hun huis in bezit en veel van hun spullen werden gestolen.

(Bron o.m. Merten Simons, Zutphens huis vertelt verhaal familie,
De Stentor, 17 december 2022)

Aan het einde van de oorlog gaf nota bene de familie Gies onderdak aan een aantal Duitse militairen die niets moesten hebben van het nationaalsocialisme en slechts in het leger dienden omdat dit geen kwestie van vrije keuze was. Een van deze Duitsers was een achterkleinzoon van Bismarck en heette Arnold Graf von Keyserling. Toen hij onderdak vroeg zei moeder Gies: "Als mens bent u welkom, maar niet als Duitse soldaat."

Hier op de foto vier van de vijf van de in huize Gies ingekwartierde Duitsers in 1944. Ze waren in dienst van de Wehrmacht, maar fel anti-nazi. Van links naar rechts: baron Carl Georg von Pachelbel-Gerhard, dr. Schmidt Hertzberg, Fritz Kleinecke (met Frits' broertje Hans op de arm) en Walter Christmann. Op de voorgrond zus Anneke en Frits Gies. Op de foto ontbreekt graaf Arnold von Keyserling. (Foto: collectie Frits Gies)

Uit dankbaarheid regelden Keyserling en zijn kameraden aardappelen en kolen bij hun legeronderdeel en schonken dat aan de familie Gies. Vijftig jaar na de oorlog ontmoette Frits Gies deze Arnold von Keyserling opnieuw. Die ontmoeting was destijds te zien in het televisieprogramma 'Spoorloos'.

(Bron: Henri Bruntink, Lochems Nieuws, 1 april 2020; dit artikel verscheen eerder in de Bevrijdingskrant Lochem)

10. Huize Woudrust

Gebouwd ca. 1925

Paul de Groot

Paul de Groot en 'de beul van Gorssel'

Verzetsman Paul (Saul) de Groot (1899) was leider van de communistische partij Nederland (CPN) en in de Tweede Wereldoorlog een van de meest gezochte Nederlanders. Bovendien was hij joods en hoofdredacteur van het illegale blad 'De Waarheid'. Met vrouw en dochter zat hij ondergedoken op de vliering van huize Woudrust aan de Amelterweg.

De Schalkhaarder Kees Heil was hoofd van de Zutphense 'Weerbaarheidsafdeling' (WA) van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) en lid van de Sicherheitsdienst. Hij arresteerde veel joden in deze streek en werd 'de beul van Gorssel' genoemd.

Op 'jodenjacht' viel hij, samen met collega's Meijer en Tessink, in de nacht van 13 op 14 oktober 1942 het pand binnen. Nog in diezelfde week had hij uitgeroepen: *"Het is hier in Gorssel een grote bende, niets dan joden en zwarte handel."*

Paul de Groot wist, blootsvoets en nog in pyjama, door de achterdeur naar het bos te ontsnappen, achtervolgd door een kogelregen. Via een toevallig passerende bevriende motorrijder én enkele geheimzinnige treinritten belandde hij uiteindelijk weer in Amsterdam.

Onder andere dook hij onder bij de familie Pothoven-Nanninga in Zutphen. In hun goot verborg hij onder een dakpan voor Rosa en Sally, onwetend van hun lot, een afscheidsbrief, voor het geval het verkeerd met hem zou aflopen.

Maar, met zijn vrouw en dochter liep het zeker verkeerd af. Zij werden die nacht in Gorssel wel opgepakt, door Kees Heil mishandeld en via Westerbork – zoals zovelen – op transport gesteld naar het vernietigingskamp Auschwitz, waar zij snel na aankomst op 3 november 1942 werden omgebracht. Door twee naar buiten het kamp gesmokkelde briefjes, gedateerd 28 oktober, heeft De Groot lang vertwijfeld kunnen denken dat zij nog ongedeerd waren. Zijn hele verdere leven is hij verteerd geweest door verdriet en schuldgevoel.

Rosa en Sally de Groot
(CC BY-SA 4.0)

Weg uit Amsterdam werd ook z'n nieuwe schuilplaats in Lochem in februari 1943 omsingeld, maar weer wist De Groot te ontsnappen. Tot het eind van de bezetting dook hij onder bij een vrouw die in Zwolle een kantoorboekhandel dreef. Na de oorlog trouwden zij.

In het proces tegen Kees Heil (1913), verdacht van vele oorlogsmisdaden, op 27 oktober 1948 trad Paul de Groot op als getuige. De uitspraak luidde: de doodstraf. Het vonnis is evenwel niet voltrokken en in 1949 omgezet naar levenslang. Na enkele gratieverzoeken stuurde de president van de Hoge Raad der Nederlanden een advies uit om Heil onder voorwaarden vrij te laten. Op 18 maart 1960 werd Heil vrijgelaten. Hij overleed in 1987.

Paul de Groot stierf in 1986.

Geschat wordt dat er in de oorlog ca. 500 onderduikers in Gorssel waren, waarvan ca. 100 in het dorp zelf.

(Bronnen o.a.: J.W. Stutje, De man die de weg wees. Proefschrift, Amsterdam 2000, en J. Morriën, De CPN en 'De geschiedenis van het Koninkrijk', in: '70 jaar CPN', Politiek en Cultuur', november 1988; Gorssels Goed; Jolande Withuis, Mijn Raadselvader, Kind in de Koude Oorlog, 2018.)

Bommenwerper stort neer bij Huize Amelte

In de nacht van 26 juni 1943 vertrok, samen met 472 andere vliegtuigen, waarvan 30 in deze raid verloren gingen, vanaf basis Leeming (North Yorkshire) een Canadese Handley Page Halifax Mk V-bommenwerper van het 427-(Lion)squadron met als doel Gelsenkirchen. Door het slechte weer arriveerden de vliegtuigen daar te laat en vanwege slecht werkende Oboe-markeringsapparatuur bij de begeleidende Mosquitoes konden ze de doelen niet goed waarnemen. Slechts 26 gebouwen werden verwoest en in het nabije Solingen kwamen meer mensen om dan in Gelsenkirchen zelf. Op de terugweg werden ze hevig aangevallen door Duitse jagers. Nachtvlieger Wilhelm Dormann met een Bf 110 G-4, opgestegen van vliegveld Twente, beschoot met behulp van de zoeklichten, die in Almen opgesteld stonden, het toestel. De bommenwerper stortte brandend om 2.20 uur neer, met een afgebroken vleugel in Gorssel, bij de oprijlaan van huize Amelte.

Op de begraafplaats in Gorssel liggen de slachtoffers, de gehele bemanning: George Theodore Matynia, leeftijd onbekend; Harold Garfield Froud, 29 jaar; Archibald Kany Young, leeftijd onbekend; Robert Randolph Stickney, 30 jaar; piloot Francis Joseph Higgins, 22 jaar; Fergus John Hunler, 22 jaar; en William Kashmar, 24 jaar.

(Bronnen o.a.: A. Hoekstra, Dodenherdenking in het dorp Gorssel, In: Ons Markenboek april 1988, p. 10-11.)

11. Helly Oestreicher

Helly Oestreicher is, met haar tweelingzusje Maria, in 1936 in Karlsbad (nu Karlovy Vari, Tsjechië) geboren in een joods-humanistisch georiënteerd gezin, dat uit angst voor een Duitse inval in 1938 uitwijkt naar ons land. 1 november 1943 werd het gezin, met de grootmoeder, in Amsterdam opgepakt. Vader Felix, arts, liet de Duitsers geloven dat Helly aan een besmettelijke ziekte leed. Het verzet haalde haar uit het ziekenhuis en bracht haar, onder de naam Ellie Strijker, in onderduik bij de kinderloze Herman (1909) en Jantje (1907) Braakhekke van De Flierderkamp. Zij boden ook onderdak aan niet-joodse mannen om aan dwangarbeid te ontsnappen. Helly kon ronddwalen op de boerderij, maar ging voor de veiligheid niet naar school. Zij maakte daar de bevrijding mee, waarbij de Canadezen met kanonnen achter in de wei de Duitsers achterna zaten. Haar tweelingzusje en oudere zusje hadden het concentratiekamp Bergen-Belsen overleefd en kwamen naar de boerderij om aan te sterken. Haar ouders en grootmoeder niet. Zij zijn na hun bevrijding door de Russen in Tröbitz gestorven aan vlektyfus. Helly Oestreicher ontwikkelde zich tot een internationaal bekend beeldend kunstenaar.

Henriëtte Margarethe Karoline Oestreicher (Helly) werd, met haar tweelingzusje Maria, in 1936 geboren in Karlsbad (nu Karlovy Vari, in Tsjechië). Vader Felix was kuurarts. Het was een ontwikkeld, joods-humanistisch georiënteerd gezin, dat hun dochters opvoedde met de bijbel, Homerus en de Renaissance. Hun vader geeft hen les na het schoolverbod voor joodse kinderen en doet daar met de 'Drillingsberichte' verslag van.

Vader Felix geeft les aan Helly en Maria (© Helly Oestreicher;

Bron: 'We hebben niet helemaal tevergeefs geleefd' - Radboud Universiteit (ru.nl)

Het gezin wijkt in april 1938, uit angst voor een inval van Nazi-Duitsland, uit naar Nederland en trekt van Leiden, Katwijk naar Blaricum. Ze wilden eigenlijk naar Amerika, maar dat lukte niet meer. De Duitsers dwongen hen in 1943 van Blaricum naar het getto in Amsterdam-Oost te verhuizen. Via grootvader, professor Ernst La Queur, genoten ze bescherming: de Duitsers durfden niet aan hem en zijn familie te komen. Mits die familie geen onwelgevallige dingen zou doen – zoals onderduiken. Het was een wankel evenwicht, dat op 29 oktober 1943 wreed werd verstoord, want op die dag werd deze bescherming voor de familie officieel opgeheven. Op 1 november pakte men het gezin, met de grootmoeder, op. De Duitsers lieten er dus bepaald geen gras over groeien. Ze zijn naar de Hollandsche Schouwburg gebracht, de verzamelplaats voor joden die gedeporteerd zouden gaan worden. Onderweg slaagde vader Felix erin de Duitsers ervan te overtuigen dat Helly, een astmatisch meisje, leed aan difterie, een besmettelijke ziekte waar de Duitsers bang voor waren. Hierdoor bleef Helly achter in het nabijgelegen Joodse Invalide Ziekenhuis.

“Ik was ziek die dag, dat werd mijn redding. Op weg naar de Hollandse Schouwburg werd ik van mijn familie gescheiden. Uit de vrachtwagen gehaald, en opgenomen in het ziekenhuis ‘De Joodse Invalide’. Ik had niks bijzonders, maar mijn vader had, in een poging aan de Duitsers te ontsnappen, een bord op de deur geplakt met de mededeling dat we difterie hadden.

Van mijn familie geloofden ze het niet, maar over mij twijfelden ze. De Duitsers, gesteld op orde, waren bang voor besmettelijke ziekten in de kampen. Je moest gezond de gaskamer in. De periode in het ziekenhuis is een lege bladzijde in mijn herinnering. Ik was alleen, had geen contact met mijn familie, maar wist dat ze het zwaar zouden krijgen. Mijn vader had ons voorbereid. Hij liet ons met rugzakken op om de tafel lopen. Het Amsterdamse verzet heeft me uit het ziekenhuis gehaald. Mijn grootvader, die de hele oorlog door de Duitsers met rust zou worden gelaten, zorgde voor financiële steun. Ook mijn tante Maria Austria, die in het verzet zat, wist ervan. Op een dag kwam er een zuster die me vertelde dat er iemand voor me bij de uitgang stond, dat ik "hallo tante" moest zeggen en moest meelopen. Zo is het gegaan.

Het was alsof ik in een sprookje terecht was gekomen. Ik was zeven, het was januari 1944, en iemand van het verzet transporteerde me achterop de fiets naar het einde van de wereld. Naar de boerderij van de familie Braakhekke in Gorssel, een dorp op zeven kilometer van Deventer. Het was een prachtige keuterboerderij onder een grote lindenboom, met een rieten dak, een waterpomp en een groen kookhutje buiten. Ze hadden drie koeien, varkens, kippen, een groententuin. Alles deden ze zelf. Ik was een stadskind, ik kan niet zeggen dat ik er thuis was. Maar ik voelde me goed.

Herman en Jantje Braakhekke
met Helly Oestreicher
(Bron: Drillingsberichte in context,
Radbout Institute for Culture & History)

De Flierderkamp aan de Flierderweg
(Bron: Archief Erwin Strookappe)

Herman Braakhekke (1 oktober 1909 – 10 februari 1989) trouwt met **Jantje Muil** (27 oktober 1907 – 10 maart 1980) op 15 december 1934.

Tante Jantje was een heel lieve, zachtmoedige vrouw, die veel zong. Oom Herman was ook een warme man. Nederlands-hervormd, een harde werker. 's Middags na tafel werd altijd een bijbelse tekst van de scheurkalender voorgelezen. Ze hadden geen kinderen toen ik er kwam, hun dochter Annie werd in augustus 1944 geboren. Het waren bijzondere mensen in hun eigenheid. Ze deden op een onnadrukkelijke manier dingen die niet mochten. Ze hadden om een baby gevraagd, maar besloten, toen het erop aan kwam, een joods meisje van zeven te nemen dat hen zou kunnen verraden. Later kwamen daar nog twee onderduikers bij. Ik weet niet of ik dat zelf ook had gedaan. Het heeft iets heiligs.

Je leidde een dubbelleven. Mijn onderduiknaam was Ellie Strijker. Ik was een kind uit Rotterdam dat kwam aansterken, zo waren er wel meer in de buurt. Kinderen kunnen met die dubbelheid omgaan. Ik was een buitenkind, voelde me gelukkig met de dieren en het landleven, maar wist ook wat ik miste. Mijn ouders en twee zusjes waren via Westerbork naar Bergen-Belsen getransporteerd, ik had geen idee hoe het met hun ging. Toch was dat gemis nooit overheersend. Het was vanzelfsprekend dat ik daar was. De familie gaf me vertrouwen. Ze lieten me zien dat de wereld niet alleen slecht was, dat je ook eigen keuzes kunt maken.

De bevrijding in april 1945 komt met de Canadezen die met kanonnen achter in de wei de Duitsers achterna zitten. Wij kunnen uit de schuilkelder ('de aardappel-koele') komen. In mei mag ik in Gorssel naar school. Mijn zusjes komen in juli terug.

1945, Familie Braakhekke, Helly's onderduikouders met dochter Annie
(Bron: paragraaf hierboven, en foto Maria Austria, uit de site helly.oestreicher/leven)

Maria Austria bracht die dag mijn tweelingzusje en mijn oudere zusje naar de boerderij, om aan te sterken. Ze hadden Bergen-Belsen overleefd. Mijn ouders en grootmoeder niet. Ze zijn na hun bevrijding in Tröbitz gestorven aan vlektyfus.

Het kamp Bergen-Belsen was in maart 1945 leeg gemaakt. Alle joden moesten op de trein, met onbekende bestemming. De Russen en Amerikanen zaten al overal.

Na een omzwerving van twee weken werden ze in Tröbitz door de Russen bevrijd.

Mijn vader heeft daar tot het einde in het ziekenhuis gewerkt. Ik hoorde het van mijn zusjes, die zondag. Tante Jantje had het me niet willen vertellen.

Als ik er naar vroeg, zei ze dat mijn ouders ernstig ziek waren. Ze wilde me sparen, en ik wilde het graag geloven. Maar diep in mijn hart wist ik: natuurlijk leven ze niet meer."

(Bron: delen uit het artikel van Judith Koelemeijer, Ode aan oom Herman en tante Jantje; Helly Oestreicher herdenkt met labyrint in kerk haar onderduikouders, De Volkskrant, 14 februari 1997)

Op 3 september 2000 eerde Yad Vashem Herman Braakhekke en Jantje Braakhekke-Muil postuum met een onderscheiding voor hun hulp aan joodse onderduikers met de titel als 'Rechtvaardige onder de Volkeren', de hoogste toekenning van de staat Israël. Dossiënummer (M.31.2/901:

"Herman en Jantje Braakhekke, een kinderloos stel van in de dertig, woonden op een afgelegen boerderij net buiten de gemeente Gorssel (prov. Gelderland).

Het waren vrome protestanten, en toen hen in 1943 werd gevraagd naar voren te komen en onderdak te bieden aan een joods meisje, waren ze bereid het risico te nemen.

In januari 1943 werd de zevenjarige Helly Oestreicher opgevangen door de Braakhekkes, ook al was hun verteld dat ze een dochtertje zouden krijgen.

Helly moest nu gehoor geven aan de Nederlands klinkende naam van Elly Strijker.

Ze was een mager meisje toen ze aankwam en werd als kind uit het gebombardeerde Rotterdam geïntroduceerd. De Braakhekkes namen Elly met warmte in huis en zorgden voor al haar behoeften. Ze kon ronddwalen op de boerderij, maar kon om veiligheidsredenen niet naar school. Toen Jantje een jaar later na vele miskramen beviel van een baby, zagen de Braakhekkes dit als een teken van God dat ze een vervolgd joods kind in huis hadden genomen. Naast het onderduiken van Helly boden de Braakhekkes ook onderdak aan niet-joodse mannen die aan dwangarbeid waren ontsnapt. Helly bleef bij Herman en Jantje tot na de bevrijding van het gebied in mei 1945 toen haar grootvader Laqueur, die Bergen-Belsen had overleefd, een tehuis voor haar en haar zussen kon inrichten. Ze bleef in nauw contact met de Braakhekkes en bracht haar zomervakanties door op hun boerderij.”

Helly Oestreicher in 2016

(Bron: videostill uit [Iets om niets Werken van Helly Oestreicher - YouTube](#))

In 1947 komt zij met haar zusjes Beate en Maria in huis bij tante en oom Lisbeth en Otto Birman Oestreicher in Amersfoort, waar zij in 1954 het gymnasium afrondt. Zij doet in 1958 met lof eindexamen aan de afdeling keramiek van de Kunstnijverheidsschool (nu de Rietveld Academie) en trouwt een jaar later. Woont en werkt dan in Delft, verhuist in 1962, wanneer ook haar exposities starten, naar Amsterdam en krijgt in 1964 een zoon en in 1966 een dochter. Woont en werkt in 1965 in Londen. Zij is tot heden naast beeldend kunstenaar vanaf 1977 docente, doceert van 1979 tot 1990 'ruimtelijke voorstudie' aan de Rietveld Academie in Amsterdam. De keramische sculpturen en tekeningen van Helly Oestreicher bevinden zich in vele collecties in binnen- en buitenland, zoals van musea, waar onder het Stedelijk Museum Amsterdam, Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam en het Gemeentemuseum Den Haag, en van vele particulieren.

Im Frieden

*Ganz langsam schleichen wir dahin,
Ganz langsam Friedensfreude kommt
In uns nicht auf. Zu lange sind wir
Geknechtet und gedrückt im Kampf,
Noch nicht vergessen ist die Frohn,
Der Hunger, Dreck, das schlechte Bett.
Doch sehen wir ein bekannt' Gesicht
Dann lächelt unser stiller Gruß:
Du lebst noch! Das ist schön, sehr schön.*

In vrede

*Heel langzaam sluipen we voort,
Heel langzaam, vredesvreugde komt
niet in ons op. Te lang zijn we
geknecht en in de strijd vertrapt,
nog niet vergeten het gejakker.
de honger, de drek, het slechte bed.
Maar zien we een bekend gezicht,
dan glimlacht onze stille groet:
je leeft nog! Dat is mooi, heel mooi.*

Dit gedicht 'Im Frieden' schreef Felix Oestreicher na de bevrijding door de Russen.

Zijn gedichten zijn in door afdh in 2013 tweetalig verschenen in het boek 'Naderhand/Nachher'. De gedichten werden vertaald door Ton Naaijens.

Helly Oestreicher, heeft voor het boek collages gemaakt. Het handschrift van de vader en de foto's van onder andere Maria Austria (1915 -1975), Felix Oestreichers jongste zuster en beroemd fotografe, geven een intieme kijk op de chroniqueur en zijn familie. In Westerbork, Bergen-Belsen én in de 'Trein der Verlorenen' hield Felix Oestreicher een artsendagboek bij. Hierin schreef hij ook zijn gedichten, die het bestaan in de kampen en de wijze waarop een gevoelige, ontwikkelde man daarmee omging bijzonder dichtbij brengen.

(Maarten Mol over het boek, Het Parool, 25 april 2013)

12. Meijer Schwencke, bewoner van Huize Quatre Bras

Arie Meijer Schwencke, in de oorlog bewoner van huize Quatre Bras, bezat een persbureau in Den Haag. Na de capitulatie breidt hij zijn contacten met de SS en de Nederlandse SD uit, werkt via bladen en een uitgeverij aan propaganda voor het nationaalsocialisme en wordt een rijk man. De Duitsers keren zich in 1942 van hem af vanwege bedrog en allerlei intriges. Na de val van Stalingrad in februari 1943 voorziet hij het verlies van Nazi-Duitsland, zwaait om, ondersteunt de illegale pers en wordt bv. actief de verzetskrant Het Parool. Zijn ommezwaai helpt hem niet om na de oorlog aan arrestatie in 1946 in Gorssel en vervolging wegens collaboratie te ontkomen. Daarna verblijft hij in diverse psychiatrische instellingen en na jaren uitstel staat hij uiteindelijk in 1951 terecht voor de Perszuiveringscommissie en wordt veroordeeld tot zeven en een half jaar gevangenisstraf.

‘Portret van Meijer Schwencke, lid van de SS en Zwart Front. In 1943 veranderde hij van mening en ging bij het verzet.’
(Collectie NIOD; beeldnummer 161625)

Huize Quatre Bras

Arie Meijer Schwencke (29 juli 1906 – 1993) is een van de meest vreemde figuren uit de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Sinds 1928 bezat Arie Meijer Schwencke een onbeduidend persbureautje, de ‘Vereenigde Persbureaux’. Hij heette toen nog Arie Meijer en voegde de naam van zijn moeder aan zijn joods klinkende naam toe om beter met de Duitsers zaken te kunnen doen. Al sinds 1939 was hij vertegenwoordiger voor Nederland en België van de propagandaafdeling van het Oberkommando van de Wehrmacht. Na de Nederlandse capitulatie breidt hij in grote stijl zijn invloed verder uit. Hij loopt af en toe in het uniform van de Nederlandse SS en heeft goede contacten met de SD. Hij rijdt in een auto met chauffeur, heeft een doorlaatpassage voor blokkades en een extra benzinequotum.

Hij richt in Den Haag een blad op, alsook een nationaalsocialistische uitgeverij en tevens boekhandel 'De Schouw' waar het ministerie van Volksvoorlichting en Kunsten zijn propagandistische uitgaven laat verzorgen. Hij geeft formulieren en propaganda-materiaal uit voor de Wehrmacht.

'De verholde propaganda verkocht, zoals de Jan Stavast-reeks, waarin 54 deeltjes verschenen. Ze waren bedoeld 'om de grote waarde van het nationaalsocialisme bij de jeugd ingang te doen vinden', zoals de initiatiefnemer van de reeks Meyer Schwencke het omschreef toen hij bij bevoegde instanties in Den Haag om subsidie kwam bedelen.' (Schrijft G. Groeneveld in 'Zwaard van de geest. Het bruine boek in Nederland 1921-1945', Nijmegen 2001, p. 265)

Dankzij overheidssubsidies stegen de kasmiddelen zodanig dat hij in enkele jaren een vermogend man wordt. En zijn vrouw, C. Hanussen, speelt een zeer actieve rol binnen de NSB in Wassenaar. Meijer Schwencke wordt al met al gekarakteriseerd als een 'rusteloze, pathologische intrigant'. (...)

"Aan deze werd een deel van zijn lucratieve zaken ontnomen. Enkele ondernemingen kon hij in stand houden en daar bleef hij, zoals zijn personeel het uitdrukte, 'de lade lichten'. Voor zijn villa in Wassenaar, zijn landhuis aan de Kaag, zijn kwekerij in Gorssel en zijn drie auto's plus particuliere chauffeur had hij nu eenmaal veel geld nodig - dat geld bleef hij naar zich toe halen. Met zijn politieke invloed was het evenwel gedaan. Intelligent als hij was, ging hij zijn draai nemen."

(Loe de Jong, Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, p. 644, resp. 457)

Op 15 juli 1942 is het met zijn invloed afgelopen. Zijn bedrijven worden 'unter Verwaltung' gesteld en geliquideerd. Meijer Schwencke heeft te veel gelogen en bedrogen, geld weggesluisd en Duitse instanties en de NSB tegen elkaar uitgespeeld. Hij moet een groot gedeelte van zijn bedrijven afstaan. Maar hij wordt niet gevangen gezet en moet zich terugtrekken in zijn buitenhuis in Gorssel.

Na de val van Stalingrad op 2 februari 1943 realiseerde hij zich dat Duitsland een verloren spel speelt. Hij zwaaide om en verstrekke onder meer geld aan de illegale pers. Hij verwierf zich een dubbelrol, nl. als 'V-Mann' (Vertrauensmann) voor de Sicherheitspolizei en Sicherheitsdienst, om gegevens van deze pers te achterhalen. Hij leverde veelal slechts 'Spielmaterial' aan, verkregen van de redactie van Het Parool, en kon omgekeerd soms redacteurs waarschuwen voor ophanden zijnde arrestaties van illegale werkers van Het Parool en die uit de kring van De Vrije Kunstenaar. Tevens heeft hij in de hongerwinter belangrijke Duitse stukken en kaarten doen toekomen aan de inlichtingenafdeling van de BS (Binnenlandse Strijdkrachten).

“In Quatre Bras bij Gorssel woont de gewezen Unterscharführer der S.S. A. Meijer Schwencke in een huis dat hij in den oorlog voor f. 75.000 kocht. Op het gazon staat de vlaggestok, – waaraan op 6 april 1945, dag der bevrijding van Gorssel de Nederlandsche driekleur wapperde – en prijkt het tuinameublement, dat in het gezin-Schwencke tot rusten noodt in de zon. Soms zijn daar gasten. Zoals de heer Hannussen, de schoonvader van de heer Meijer Schwencke, een Duitscher van origine, die in de bezettingstijd er niet tegenop zag inwoners van Gorssel te intimideren, wanneer zij zich anti-Duitsch uitlieten. Voor zover dat valt na te gaan is hij de enige gast uit die dagen, die er nu nog geregeld komt. Overigen, zooals Rost van Tonningen en Goedewaagen – in uniform – en de Duitschers niet te vergeten, met wie, tot vaak laat in den nacht werd gefeest, hebben inmiddels plaats gemaakt voor anderen, tot wie gerekend moeten worden redactieleden van het Zutphense Parool.

En dat is het nu, waar men zich in Gorssel het hoofd over breekt.

Hoe is het mogelijk, zoo vraagt men er zich af, dat een man als Meijer Schwencke nu opnieuw bij de Nederlandsche pers geïnteresseerd kan wezen, met name bij ‘Het Vrije Persbureau’, dat, in 1944 ontstaan, materiaal verschaft aan de illegale bladen: dat hij, bij de bevrijding, één der eersten was, die op een Canadeesche tank Den Haag binnenreed, n.l. als verslaggever van Het Parool; dat hij daarna, onder de naam Hofstra, heeft medegewerkt aan het Amsterdamsche Parool; dat hij de voortbrengselen van zijn kwekerij (in Gorssel – red.) exporteert naar Engeland; en dat hij kennelijk door de P.O.D. in Gorssel, met name door de leider daarvan, opperwachtmeester bij de Rijkspolitie, Olierook, wordt gesauveerd? Hoe is dat alles mogelijk, vraagt men zich daar in het Geldersche af? Welke machten beschermen deze man?”

(Bron: een verslag in de Zwolse Courant, geciteerd in het artikel “Meijer Schwencke, een der grootste nazi-knechten”, in het Leidsch Dagblad, 17 mei 1946)

“Hoort Meijer Schwencke op oud-Rosenburg thuis?

Wilde achtervolging op zijn buiten “Quatre Bras”.

Zoals gemeld verblijft Meijer Schwencke thans in “Oud Rosenberg”, waar de psychiaters hem zullen testen. Want Meijer Schwencke zou niet heelemaal toerekenbaar zijn, hetgeen overigens van zeer recenten datum moet wezen, gezien de handige wijze, waarop hij de bakens wist te verzetten, toen het net der politie nauwer om hem heen getrokken werd. Nu is het best mogelijk, dat de man een beetje in de war is geraakt door z’n eigen geknoei en de vrees, dat er toch eenmaal een eind aan zijn vrijheid moest komen. En dus was Meijer in zijn woonplaats Gorssel onder behandeling gegaan van een zenuwarts. Toen de opsporingsambtenaren van de Haagsche P.R.A. hem op zijn buiten “Quatre Bras” aldaar opzochten was de arts dan ook juist druk met hem bezig.

Meijer toonde, ondanks alles, nog zeer snel op bepaalde situaties te kunnen reageeren, want zodra de heer Huysman, chef der recherche, de eene deur van 't vertrek opende, liet Meijer zijn psychiater den psychiater en schoot zelf door een andere deur de gang op, waarna hij de trap naar de eerste etage oprende en in een kamer verdween. Juist zou hij uit een venster in den tuin springen, toen een politiemann hem bij zijn jasje greep en beiden over den grond rolden. Den persman bleef thans niets anders meer over, dan zich gewonnen te geven en verzocht meewarig nog even afscheid te mogen nemen van zijn vrouw, de tandarts Hannesen. Dat afscheid zou dan buiten tegenwoordigheid van de recherche dienen te geschieden. Deze volgde hem echter naar een aangrenzende kamer, hetgeen niet overbodig bleek, daar Meijer ijlings probeerde de deur voor den politiemann dicht te trappen, hetgeen niet gelukte. Wel slaagde hij erin met een vervaarlijken sprong door een geopend raam in den tuin te belanden om het dan geducht op een lopen te zetten, op den voet gevolgd door de aanwezige rechercheurs. Op de waarschuwing: "Blijf staan, of ik schiet", keek de vluchteling veiligheidshalve maar even om en kwam dermate onder den indruk van de loopenden der pistolen, dat hij nog genoeg verstand bleek te hebben om beide handen op te steken en stokstijf te blijven staan. Toen kreeg hij voor de zekerheid maar een kettinkje om de polsen om aldus naar Den Haag te worden overgebracht. Wat dit heerschapp ten laste gelegd zal worden, moet uiteraard nog worden nagegaan, doch in elk geval geeft zijn S.S.-lidmaatschap voldoende getuigenis over zijn verleden. Maar er zijn ook "goede" getuigenissen over zijn gedragingen, waarvoor o.a. dr. Goedewaagen zal zorgen. Daar wachten we dus maar op!"

(Bron: Nieuwe Leidsche Courant, 18 juni 1946)

Na de oorlog werd hij uiteindelijk voor een nacht opgesloten in de cellenbarakken in Den Haag en daar stevig mishandeld. Daarna komt hij terecht in Oud-Rosenburg bij Loosduinen en vandaar in het Rijksskrankzinnigengesticht in Eindhoven, waar hij, geestelijk nogal in de war, aanvankelijk bij de zware gevallen werd geplaatst. In november 1949 weet hij zelfs te ontsnappen uit de psychiatrische inrichting in Franeker en werd weer gepakt. Vanuit Franeker had hij overigens toekomstige getuigen telefonisch bewerkt. Ook verzond Meijer Schwencke uit die inrichting een brief aan een adres in Amsterdam met het verzoek hem stukken op te zenden. Van der Leeuw, getuige bij zijn komende rechtszaak, droeg daarop de Amsterdamse politie op deze stukken in beslag te nemen. De stukken werden evenwel verbazingwekkend genoeg opgezonden naar het adres van Meijer Schwencke in Gorssel. Daar woonde ook de heer Van Gastel van het voormalige Deventer Parool en deze vernietigde op telefonisch verzoek van Meijer Schwencke deze vitale stukken!

Na jaren uitstel, vanwege zijn (al dan niet vermeende) psychische toestand, moet hij uiteindelijk in 1951 terechtstaan voor de Perszuiveringscommissie in Den Haag. Meijer Schwencke werd veroordeeld tot zeven en een half jaar gevangenisstraf, waarvan twee jaar en twee maanden voorwaardelijk.

13. Kerkhof te Gorssel

Op het kerkhof van Gorssel bezoeken we het monument, dat er geplaatst is ter nagedachtenis aan de zeven Gorsselse inwoners die op 24 maart 1944 hun leven hebben moeten geven in verband met vergeldingsmaatregelen van de bezetter, die de Duitsers toepasten wegens gepleegde verzetsdaden. Als verzetsdaden werden aangemerkt: vernieling van telefoonkabels der Duitse weermacht; vernielen van de spoorwegverbindingen; weigering van het gemeentepersoneel om de bevolking op te roepen om te gaan werken voor de Organisatie Todt, een organisatie van de Duitsers die verdedigingswerken moest aanleggen en dus geacht werden werken te zijn, welke rechtstreeks met de oorlogvoering te maken hadden; het onderduiken van de burgemeester en personeel van het gemeentehuis; het verborgen houden van het bevolkingsregister, zodat geen mensen konden worden opgeroepen voor de Todt; het laten verdwijnen van de tijdelijke burgemeester van het gemeentehuis (op 22 september werd deze door het verzet gearresteerd en overgebracht naar een onderduikershol bij Besselink in Harfsen en gevangen gehouden tot begin oktober 1944). Op 24 september 1944 werd door de Sicherheitsdienst (S.D.) aan de politieman Jacob Meijer bevolen mee te werken aan de arrestatie van Gorsselse inwoners als gijzelaar. Meijer weigerde pertinent iedere medewerking en werd zelf gearresteerd en ontwapend. Verscheidene personen die gearresteerd moesten worden konden nog weggkomen, doch meer dan 20 gijzelaars werden gevangen genomen. Hiervan werden 6 mannen genomen die zonder vorm van proces werden doodgeschoten op de schietbaan te Gorssel en in een massagraf begraven aan de rand van het kerkhof. Ook het begraven moest door Gorsselse inwoners gebeuren. Na de bevrijding zijn de stoffelijke resten opgegraven en overgebracht naar de ereplaats op het kerkhof.

De heer Meijer werd weggevoerd naar Zutphen en vandaar naar het hoofdkwartier van de S.D. te Vorden. Doch daar aangekomen werd hij op lafhartige wijze bij het uitstappen van de auto in de rug geschoten en gedood. Ook hij werd begraven op het kerkhof te Gorssel en overgebracht naar het monument. Vele inwoners hebben hun leven te danken aan de heer Meijer. Hij hielp joden en onderduikers en steunde het verzet aan alle kanten. Dankzij goede samenwerking tussen politie en gemeentepersoneel konden vele arrestaties worden voorkomen. Meijer heeft dit met zijn leven moeten betalen en ook de andere mannen zijn het slachtoffer geworden van de Duitse terreur. De graven van de geallieerde vliegers zijn alle tijdens de oorlog op deze plek aangelegd. Deze vliegers zijn in de gemeente met hun bommenwerper of jager neergestort. Ook hun levensoffer bracht ons de vrijheid.

(Uit: Bevrijdingstocht Harfsen en Omstreken)